

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

L

*ПОСВЕЂЕНО ПРОФЕСОРУ ДР МАТИ ПИЖУРИЦИ
ПОВОДОМ 65-ГОДИШЊИЦЕ ЖИВОТА*

НОВИ САД, 2007

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
L

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
MATICA SERBICA
CLASSIS LITTERARUM
ARCHIVUM PHILOLOGICUM ET LINGUISTICUM

Покренут 1957. године
До XXVI књиге (1983) излазио под називом *Зборник за филологију и лингвистику*

Главни уредници:
Др Миливој Павловић (1957—1960), др Рудолф Коларић (1961—1962),
академик Павле Ивић (1963—2000), академик Александар Младеновић (2001—)

L

Уредништво:

Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР, др ДРАГА ЗЕЦ, др МИЛКА ИВИЋ, др ЈОВАН ЈЕРКОВИЋ,
др АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ (главни и одговорни уредник), др ГЕРХАРД НЕВЕКЛОВСКИ,
др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, др МАТО ПИЖУРИЦА, др МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ (секретар),
др СВЕТЛАНА ТОЛСТОЈ, др ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА

Collegium redactorum:

Dr JASMINA GRKOVIĆ-MEJĐOR, Dr DRAGA ZEC, Dr MILKA IVIĆ, Dr JOVAN JERKOVIĆ,
Dr ALEKSANDAR MLADENOVIĆ, Dr GERHARD NEVEKLOVSKI, Dr DRAGOLJUB PETROVIĆ,
Dr MATO PIŽURICA, Dr MILORAD RADOVANOVIĆ, Dr SVETLANA TOLSTOJ, Dr ZUZANA TOPOLINJSKA

Главни и одговорни уредник:
Академик АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

YU ISSN-0352-5724/UDK 801(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

L

*ПОСВЕЂЕНО ПРОФЕСОРУ ДР МАТИ ПИЖУРИЦИ
ПОВОДОМ 65-ГОДИШЊИЦЕ ЖИВОТА*

НОВИ САД
2007

САДРЖАЈ

Драгољуб Петровић (Нови Сад): Професор др Мато Пижурица	13
Библиографија радова професора др Мата Пижурице	15
Милан Ајцановић и Миливој Алановић (Нови Сад): Функционални и прозодијски аспекти дистрибуције придевског вида у говору Новог Сада	23
Ивана Антонић (Нови Сад): Синтакса и семантика предлога <i>до</i>	31
Нада Арсенијевић (Нови Сад): О конструкцији с основним бројем	45
Ружица Бајић (Београд): О потреби познавања неких термина из грчког језика у области православља данас	55
Исидора Бјелаковић (Нови Сад): Агенс у неагентивним партиципским пасивним конструкцијама (у текстовима 19. века)	63
Марта Бјелетић (Београд): У ишчекивању речника Роваца (срп. дијал. <i>скалабучићи</i> „сакупити (стоку), помешати“)	71
Недељко Богдановић (Ниш): Крњи императив у призренско-тимочким говорима	77
Жарко Бошњакковић (Нови Сад): Преношење акцената у говору неких јавних медија	81
Милета Букумирић (Крагујевац): Употреба презента у говорима северне Метохије	95
Вера Васић (Нови Сад): Кондиционално-каузални комплекс	105
Душко Витас (Београд): О проблему не(пре)познате речи у обради текстова на српском језику	111
Јасна Влајић-Поповић (Београд): Срп. дијал. <i>кашдва</i> 'врста колибе' — пример етимолошког лавиринта	121
Јелена Војновић (Нови Сад): Агенс у номинализованим структурама	131
Милосав Вукићевић (Крагујевац): Ратарска лексика у Доњој Грузи	143
Марија Вучковић (Београд): Од усамљених лексема до лексичке групе у балканском контексту	153
Мирјана Гочанин (Београд): О неким карактеристикама српске, руске и бугарске антропонимије	161
Јасмина Грковић-Мејџор (Нови Сад): О праиндоевропском компаративу у светлу језичке типологије	167
Милица Грковић (Нови Сад): Оснивачка хрисовуља манастира Бањске	175
Снежана Гудурић (Нови Сад): Од акустичке слике до гласовне фигуре (Фонетика Ф. де Сосира сто година касније)	181
Богдан Л. Дабић (Београд): Белешке о језику Његошевих дидаскалија у „Лажном цару Шћепану Малом“	191
Гордана Драгин (Нови Сад): Судбина неакцентованог квантитета у говорима слива Студенице	199
Наташа Драгин (Нови Сад): Методолошке напомене о проучавању гласовне вредности <i>џ</i> у српскословенском језику	213
Милан Драгичевић (Бања Лука): Биљешке о важнијим особинама сугласничког система говора Срба Бање Врућице крај Теслића	223

Јасмина Дражић (Нови Сад): Место и улога творбе речи у минималном речнику српског језика као страног	233
Мирослав Дудок (Нови Сад): Од језика дијаспоре ка превентивној лингвистици?	239
Равол Џиго (Bratislava): Sonda do deklinácie substantív na materiáli OLA	251
Радмила Жугић (Београд): Глаголски деминутиви с префиксом <i>īo-</i> у призренско-тимочким говорима	257
Душанка Звекић-Душановић (Нови Сад): О неким синтаксичко-семантичким трансформацијама на релацији: кондиционалност — негација — концесивност	271
Драга Зец (Итака (САД) — Београд): Слотворни гласови у српском језику	281
Милка Ивић (Београд): Релевантна улога чула мириса егземплификована српским језичким фактима	297
Павле Ивић и Слободан Реметић (Београд): Необична употреба рефлексивне морфеме <i>се</i> у говору муслимана у Кладњу и околини	303
Јован Јерковић (Нови Сад): Напомене о језику Црногораца у путописној прози Љубомира Ненадовића	317
Гордана Јовановић (Београд): О повељи царице Маре од 15. априла 1479. године	327
Ивона Јовановић (Котор): Кнегиња Даринка и црногорски двор „на француски начин” (1855—1867)	333
Миодраг Јовановић (Никшић): Судбина сугласника <i>x</i> у говорима дурмиторског краја	341
Мирјана Јоцић (Нови Сад): Архаичне иновације	363
Марина Јуришић (Београд): Неколико напомена о унутрашњим диференцијацијама пчињскога говора	377
Людмила Э. Калнынъ (Москва): О некоторых особенностях изменения консонантных сочетаний в славянских диалектах	383
Наташа Киш (Нови Сад): О проблему негације код деадјективних именица	389
Ана Кречмер (Беч): Порекло Срба према <i>Хроникама</i> Ђ. Бранковића	397
Ненад Крстић (Нови Сад): О неким француским фразеологизмима и њиховим српским еквивалентима	413
Марина Курушевић (Нови Сад): Функционална раслојеност српскословенског језика посматрана кроз употребу апсолутног датива	429
Josip Lisac (Zagreb): Hrvatski jezik 18. stoljeća i Andrija Kačić Miošić	449
Aleksandar Loma (Beograd): Serbisch-Kroatisch <i>neman</i> 'Ungeheuer'	455
Мијо Лончарић (Zagreb): Štokavsko-kajkavski odnos na kalničko-bilogorskom području	459
Ксенија Марицки Гађански (Београд): 'Αλλογή: кратка прича о <i>ѵромени</i>	473
Жељко Марковић (Нови Сад): Ситуациони типови глагола <i>видети</i> и <i>ледати</i>	481
Јелка Матијашевић (Нови Сад): Интерфикси у руској и српској творбеној терминологији	489
Мира Менас-Михалић (Zagreb): Hrvatski dijalektni frazemi sa sastavnicom <i>mačak</i> , <i>mačka</i> , <i>mače</i> i sl.	505
Соња Миленковска (Скопје): Има ли разлики во слободниот редослед на зборовите во македонската и полската проста реченица?	517

Дејан Милорадов (Нови Сад): Дендроними Фрушке горе	521
Софија Милорадовић (Београд): О прагматичко-семантичким карактеристикама етичког датива (с посебним освртом на говоре Великог Поморавља)	557
Душанка Мирић (Нови Сад): Семантика израза „криво ми је” у српском језику	565
Александар Младеновић (Београд): Филолошке напомене о једном од најстаријих ћириличких докумената у которском Историјском архиву	575
Радивоје Младеновић (Београд): Судбина групе /ej/ у српским (словенским) говорима на југозападу Косова и Метохије	585
Gerhard Neweklo wsky (Klagenfurt): Bosna i Hercegovina prije 1878. između hrvatskog i srpskog jezika (u periodici <i>Bosanski prijatelj</i> i <i>Bosanski vjesnik</i>)	605
Јасмина Недељковић (Београд): О неким особинама народног језика преписа Законака цара Душана из Паштровића (XVIII век)	615
Бранислав Остојић (Никшић): О неким семантичким пољима дурмиторске лексике	621
Слободан Павловић (Нови Сад): Спацијална клауза у старосрпској пословноправној писмености	627
Ангелина Панчевска (Скопје): Личните заменки во дијалог	637
Љиљана Петровачки и Љиљана Недељков (Нови Сад): Лингвокултуролошка и методичка тумачења лексике традиционалне културе у читанкама	643
Драгољуб Петровић (Нови Сад): „Три стољећа хрватскога стандардног језика”	655
Снежана Петровић (Београд): Из црногорске дијалекатске лексике	669
Асим Пецо (Београд): Из лексичке ризнице Мира Вуксановића	677
Предраг Пипер (Београд): О пореклу имена <i>Немања</i>	683
Твртко Прћић (Нови Сад): О правопису и ОПРАВОПИСмењавању	691
Љубинко Раденковић (Београд): Зао дух <i>нежиш</i> у словенским писаним споменицима и народној култури	697
Јованка Радић (Београд): Аристотелово учење о појму, речи и категоријама (когнитивно-лингвистички приступ)	715
Драгана Радовановић (Београд): Вокалски систем говора Средње Колубаре	733
Милорад Радовановић (Нови Сад): Преглед основних питања везаних за појам градуелности у лингвистици	747
Милица Радовић-Тешић (Београд): Лексикографска и граматичка дескрипција партикуле <i>односно</i>	759
Станимир Ракић (Београд): О лексичком слоју именичких сложеница типа <i>именица + именица</i> у српском језику	767
Стана Ристић (Београд): Глаголи говорења у функцији локутивних карактеризатора говорног поступка	793
Владислава Ружић (Нови Сад): О модификатору типа <i>очигледно</i> у српском језику	805
Биљана Савић (Београд): Употреба падежа у Душановом законуку (Атонски, Струшки и Бистрички препис)	813
Vera Smole (Ljubljana): Pomeni leksema OKO kot sestavine frazemov v slovenskem vzhodnodolenjskem govoru Šentruperta	853
Димитрије Е. Стефановић (Београд): Прилог проучавању Тедосијевог Житија светог Саве	863

Рада Стијовић (Београд): Прилог познавању употребе инфинитива у данашњем говору Васојевића	875
Љиљана Суботић (Нови Сад): Клетвени записи у <i>Старим српским записима и најписима</i> Љуб. Стојановића	887
Срето Танасић (Београд): Двије ријеке у добојском крају	899
Zuzanna Topolińska (Skopje): Ps. * <i>satъ</i> — główne linie deriwacji semantycznej	905
Драго Ћупић (Београд): Једна фонетска појава у говору плавско-гусињских муслимана	913
Дијана Црњак (Бања Лука): Називи алатки за кошење у Лијевчу пољу и Жупи	917
Гордана Штасни (Нови Сад): <i>Nomina loci</i> са називом биљке у творбеној основи	927
Гордана Штрбац (Нови Сад): Синтаксичко-семантички статус једне скупине комуникативних глагола у језику масовних медија	939

УПОТРЕБА ПАДЕЖА У ДУШАНОВОМ ЗАКониКУ¹

(АТОНСКИ, СТРУШКИ И БИСТРИЧКИ ПРЕПИС)

БИЉАНА САВИЋ

UDC 811.163.1'366.54
091(=163.41)„13”

Крајтак садржај. Синтаксичко-семантичка анализа Душановог законика усмјерена је на два истраживачка поља: анализу семантике падежних конструкција у Атонском рукопису и поредбену анализу падежних конструкција из Атонског, Бистричког и Струшког рукописа. У раду је примијењен традиционалан синтаксички приступ — груписање значења око падежне форме. Репертоар приједлога показује извјесна одступања од данашњег стања, тако да су присутни и приједлози који данас нису у употреби: *ѡсѡѣнь, прѣгѣ, прѣз(ь), противѣ, разѡѣ, вѣ, междоу*. Испитивање падежних конструкција у три анализирана рукописа показује да разлике постоје, али у незнатном броју и немају карактер законитости.

Кључне ријечи: историјска синтакса, старосрпски језик, Душанов законик, Атонски, Струшки и Бистрички препис, семантика падежа.

УВОД

1. Законик цара Стефана Душана, који заузима значајно мјесто, не само у историји српског права него и у историји српског језика, званично је проглашен на сабору у Скопљу 1349. године, а пет година касније (1354) допуњен је новим одредбама.

2. Душанов законик није сачуван у оригиналу, али је пронађено 25 преписа, насталих у раздобљу од XIV до XIX века.

2.1. Струшки рукопис настао је око 1395. године и сматра се најстаријим и најближим оригиналу. У науци је познат и под именима Казањски први и Григоровичев први. Пронашао га је руски професор В. И. Григорович у манастиру Свете Богородице у Струги, крај Охридског језера, 1845. године. Сачуван је фрагментарно. Данас се чува у Москви.

2.2. Атонски рукопис писан је око 1418. године. Познат је и под називима Казањски други и Григоровичев други. И овај рукопис пронашао је В. И. Григорович у манастиру Светог Павла, на Светој гори. Сада се, заједно са Струшким рукописом, чува у Москви.

¹ Ово је верзија семинарског рада рађеног на постдипломским студијама под руководством проф. др Мата Пижуреце. Рад је припремљен за штампу током рада на пројекту 148003, који у целини финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

2.3. Бистрички рукопис потиче из средине XV вијека. Настао је у Старој Србији, а потом је доспио у Влашку. Тамо га је, у манастиру Бистрици, пронашао 1840/41. године руски професор Н. Надеждин. Рукопис се чува у Историјском музеју у Москви.

2.4. Осим наведених, познати су и сљедећи рукописи: Хиландарски, Студенички, Барањски, Призренски, Ходошки, Шишатовачки, Раванички, Софијски, Раковачки, Борђошки, Текелијин, Стратимировићев, Ковиљски, Загребачки, Патријаршијски, Карловачки, Грбаљски, Вршачки, Рукопис попа Николајевића, Јагићев, Богишићев и Руднички рукопис.² С обзиром на то да су рукописи настајали у разним временским периодима и под различитим околностима, они носе различите редакцијске, језичке, правописне и друге особености.

3. Синтаксичко-семантичка анализа која је спроведена у овом раду, усмјерена је на два истраживачка поља:

— анализа семантике падежних конструкција у Атонском рукопису,

— поредбена анализа падежних конструкција из Атонског, Бистричког и Струшког рукописа.

4. У раду је примијењен традиционалан синтаксички приступ — груписање значења око падежне форме.

5. Анализа текста рађена је на основу два примјерка: *Законика цара Стефана Душана*, I, Струшки и Атонски рукопис, САНУ, Београд 1975. и *Законика цара Стефана Душана*, II, Студенички, Хиландарски, Ходошки и Бистрички рукопис, САНУ, Београд 1981.

6. Примјери из Атонског рукописа који се у раду наводе означени су бројем члана. Нумерација чланова слаже се са нумерацијом чланова у преводима који су кориштени у анализи. Неки примјери налазе се у дијелу текста који није нумерисан, тј. који претходи члановима, те имају ознаку А164, што одговара броју стране у коришћеном издању Атонског рукописа. Примјери из Струшког и Бистричког рукописа наводе се само уколико одступају од одговарајућих примјера из Атонског преписа. Испред броја члана, у том случају, стоји скраћеница Б или С — за Бистрички, односно Струшки рукопис. Ако наведени примјер изостаје у неком од рукописа, то се констатује стављањем у велику заграду знака 'минус' уз скраћеницу која одговара датом рукопису, нпр. {А-}.

Генитив без приједлога

1. Генитив без приједлога користи се за исказивање посесивности. При томе, најчешће има уз себе детерминатор.

1.1. Посесивни генитив реализује се када треба означити однос власника према ономе што поседује: и ако се *вѣрѣте гоусарѣ вшѣдѣ прѣзѣ дѣрѣжавоу краиштника* 132.

² Називан је и Београдски рукопис, а изгорио је приликом бомбардовања Народне библиотеке у Београду 1941. Сачуван је препис који је сачинио П. Ј. Шафарик.

1.2. Облик генитива добија и појам чији је интегрални дио означен управном ријечју: и всѣми властели царства ми А164 {С-}, и калоуѣкѣѣ кон се сѣ постригли топици из метохіе, тези цѣркве. да не живѣ оу тези цѣркве 22, и кога ста ѡба чловѣка ѣдне цѣркве³ 36 {С-}, планине што сѣ по земли царства ми 81, да га направе грагани тогази града. и жоупа што кѣтъ прѣдѣль тогази града⁴ 118. У свим наведеним примјерима генитив се реализује уз присуство детерминатора.

1.2.1. Иако дјелују необично, овдје спадају и примјери: ѡ ресницѣхъ, кон тѣлеса мѣртвѣхъ жегоуѣтъ 25 {С-}, по смѣрти царства ми 34 {С-}.

1.3. У псеудопосесивну категорију могу се уврстити појмови којима се именују творци, утемељивачи онога што се означава управном ријечју: законъ благѡвѣрнаго цара стефана А164 {С-}, да се каже како пише оу законникѣ светѣхъ ѡтѣць 6, и како пише хрисѡвоуль светѣхъ ктїторѣ 18 {С-}, и тези вѣштине да сѣ тѣрѣде. каконо и прѣвнѣхъ правѡвѣрнѣхъ царѣ 40 {С-}, по законѣ светаго краля 143.

1.4. У *Аѣонском ѣрейису* биљежимо посесивне придјеве, а на паралелним мјестима у *Струшском ѣрейису* реализују се посесивни генитиви: книга царѣва да се не прѣслѣша ... да не прѣчюкѣ шта пише книга царѣва 125, ако ли се ѡбрѣѣте властелинѣ ... и инѣ кто ѡубѡ царѣвѣ 133, тѣре и прѣслѡуша книгоу соудѣ царѣва 139.

Струшки: книга царства ми⁵ ... 82, ... книга царства ми 82, ... и инѣ (...) то ѡубѡ царства ми 88, ... книгоу соудѣ царства м(...) 90.

1.5. И псеудопосесивни генитив у примјеру: въ праздникѣ вѣзнѣсѣннѣ господнѣ А164 {С-} [← празник који је посвећен Вазнесењу Господњем] има уз себе детерминатор.

1.6. У *Бисѣричком ѣрейису* стоји: ктѡ кѣтъ ѡвласти конѣхъ соудѣи (= ко је у области одређених судија) Б178 {А-, С-}, што представља необичан начин да се исказе припадање одређеном подручју, тј. смјештање у оквиру поља нечијег (овдје судијиног) дјеловања. Данас би се умјесто глагола егзистенције употријебио глагол „припадати”, који има пуно лексичко значење.

1.7. Примјери: и господарѣ сѣла тоган, да се доведе свѣзанъ кѣ царѣ 134, ако ихъ не припоустѣ владѣльцѣ или господарѣ сѣла того 149, различито се тумаче у литератури. М. Стевановић овакве примјере сврстава у категорију посесивног генитива.⁶ К. Фелешко их, „уз извјесно двоумљење”, смјешта у категорију објекатског генитива.⁷ У позицији објекта јавља се инструментал [← господарити/владати селом]. С. Павловић сличне примјере укључује у категорију спецификативне детерминације,⁸ и то у тип спецификације детермината по намјени.

³ Лексема *црква* овдје има значење „заједница вјерних”.

⁴ У Струшском препису: ... и жоупа што кѣтъ тогази(..) 73.

⁵ Оно што се означава синтагмом „царство ми” обухвата значење двију лексема: *цар* и *царствѡ*. Чини се да се семантичка поља ових лексема поклапају. Отуда и тешкоће при тумачењу примјера чији саставни дио је и ова синтагма. Од значења које смо приписали синтагми зависеће и наша интерпретација.

⁶ М. Стевановић, *Српскохрватски језик*, 177.

⁷ К. Фелешко, *Српскохрватски ѣнийшѣ*, 31.

⁸ Павловић истиче: „Падежима са спецификативним значењем указује се на *ѡкре-шач* или *намену* детермината”. С. Павловић, *Дѣтерминаѣивни падежи*, 159.

2. Генитив уз негиране глаголе је доминантан, али биљежимо и акузатив у овој позицији.

2.1. У конструкцијама са негираним глаголом егзистенције „бити” јавља се искључиво генитив.

2.1.1. У Законику претежу примјери са да нѣсть + генитив: црѣквѣмъ поноса да нѣсть 28 {C-}, сѣвѣрова сѣвѣра да нѣсть 74, силѣ да нѣсть никомоу ни за єдинѣ дльгъ 100, оузданіа да нѣсть никомоу 101, градовомъ да нѣсть приселице 116, на воисцѣ сваде да нѣсть 120, златара оу жѣпахъ по земли цареве нигдѣ да нѣст 158 {C-}.

2.1.2. Биљежимо свега један примјер без волунтативног проклитичног да: къди нѣсть моужа дома 69.

2.1.3. Постоји и неколико потврда са (да) не боуде(ть) + генитив: а не бѣде вбличеніа 138, и не бѣде на⁹ томъзи жоупомъ єдинога господара 147, аште ли не бѣдетъ работника на вономъзи мѣстѣ 165 {C-}, како да не боуде некоего потвора Б177 {A-, C-}.

2.2. Анализирајући језик *Струшкоѣ ирејиса*, Ирена Грицкат-Радуловић истиче: „Конјункција у оквиру ширег негативног израза исказује се и са *и* и са *ни*, ако су на овај начин повезани номени.”¹⁰

2.2.1. У егзистенцијалним конструкцијама, чији саставни дио су и ове конјункције, све глаголске допуне имају облик генитива: рѣке на сѣдѣ да нѣсть, и впаданіа¹¹ и оудаве 85, соудъвине¹² да не за котъль. ни вправѣ никоѣ 85, хѣсара и тата да нѣсть ни ѣ чикомъ прѣдѣлѣ 134, и да нѣсть оу поротѣ родима ни пизматара¹³ 142, приселице да нѣсть ни слѣда ништа 145.

2.2.2. И глагол „пасти” има оба објекта у генитиву у негативном изразу са конјункцијом: развѣ забѣль законитіихъ и ливадѣ да не пасе никто 76.

У *Струшком ирејису*, међутим, објекат који слиједи након конјункције је у акузативу: ... и ливадоу да не пасе никто С31.

2.3. Објекатска допуна уз глаголе *даѣи* (*даваѣи*), *имаѣи*, *иноклињаѣи* и *узѣи* (*узимаѣи*) у негацији има облик генитива: кто се вправи, да не дава соудіамъ вправе 85, ако ли не дастѣ милости 110 {C-}, ако ли не дастѣ свода 171 {C-}; кои не имаю ваштине 38 {C-}, кто не има ваштине 61, а вози векѣ да не има ваштине 127, и не имаю оумѣсе никоѣ мегю собомъ 145; и светителіе да не проклинаю хрѣстіанѣ 5 {C-}.

Само по двије потврде глагола *даѣи* и *имаѣи* представљају изузетак: докле моужѣ не даде гласѣ 69, ако ли га не да село 94, векѣ твомзи црѣквомъ да не има вблѣсть 45 {C-} и а кто не има виноградаѣ С26 (на паралелном мјесту у *Аѣонском ирејису* стоји генитив: ако не има винограда 71).

Глагол „узети” односно „узимати” показује извјесне специфичности: а) када се њиме допуњава спој да нѣсть вольнь, објекат је у генитиву, док други глаголи у овој позицији имају објекат у акузативу:¹⁴ и да нѣсть вольнь господинѣ царѣ ... никомоу ѣзети ваштине по силѣ 43 {C-}, б) када овај

⁹ Грешка писара; треба да стоји: над.

¹⁰ И. Грицкат-Радуловић, *Струшки ирејис*, 153.

¹¹ У Струшком: вправданіа 41.

¹² У Струшком: соудѣи ... никакѣ 41.

¹³ У Струшком: пизменика 94, а у Бистричком: пизматара 147.

¹⁴ Уп. са акузативом.

глагол има двије објекатске допуне, прва је у генитиву, а друга, која је уведена конјункцијом *ни*, добија облик акузатива:¹⁵ *да нѣсть вольнь ѕзети вѣрока*¹⁶ по силѣ. *ни ино што любо 105, да не оузимаю властеле ꙗрселице, ни иноу кою платоу 146.*

2.4. Занимљив је примјер: *а силе да мѣ нѣсть ѡтпирати* (= а не смије се присилити да одговара) 65. На базичном нивоу као семантички еквивалент ове конструкције присутна је реченица: [← а да му се не одговори силом], што упућује на начинску интерпретацију. Овакво тумачење поткрепљује и паралелан примјер из *Струшкоѡ ѡреѡиса*: *на силе да мѣ нѣсть ѡтпирати* С18.

3. У потврђним егзистенцијалним реченицама са *да* кѣть јављају се и номинатив и генитив: *а винѣ да кѣть ѡботникъ на томзи мѣстѣ* 165 {С-}, ако ли се ускъбета два сеѡра. *да кѣть мѣхѡскоуѡина .ѕ. перперѡ 97.*

У *Бистричком*, међутим, стоји: *да кѣть мѣхѡскоуѡине .ѕ. перперѡ 97.*

3.1. Иако на површинском нивоу није исказан, глагол егзистенције присутан је на базичном нивоу у примјеру: *иновѡрѡѡемъ и трѡговѡемъ, порѡтци половина хрѡстѡанъ, а половина нихъ дрѡужина* 143.

У *Струшком*, на паралелном мјесту стоји: ... *порѡтци половина срѡбѡль, а половина нихъ дрѡужине* С95.

4. Партитивни генитив¹⁷ је обичан и у позицијама у којима данас изостаје.

4.1. Уз неправилно-повратни глагол *ѡродаѡати се*, као неправи објекат, употребљава се партитивни генитив: *и да имъ се ѡродаѡа жита. и вина и мѡса* 63.

4.2. Партитивне генитиве налазимо и у примјеру: *да моу коси сѣна дѡнь ѡдѡнь. и винограда дѡнь ѡдинъ* 71.

У *Струшком ѡреѡису* на паралелном мјесту налазимо: *да моу косе сѣна ... и виноградаъ* С26. Употребом акузатива у први план казивања долази модификација објекта, а занемарује се дјелимичност обухватања радњом.

4.3. Партитивни генитив биљежимо уз девербативну именицу: *издаѡа ѡт земѡкѡ приставѣ .ѓ. пер'перѡ ... ѡт града кѡнь и свите* 104.

4.4. Партитивни генитив јавља се уз бројеве да означи тачно одређену количину (не доносе се сви примјери због бројности): *и на тисѡштѣ кѣкъ да се хрѡнѡи оу монастирѡихъ, ѡ. калѡгѡѡѡъ* 17, *да плати .ђ. перперѡ* 49, *и прѣстои властелинѣ ѕ волоѡъ* 56 {С-}, *да плати попашѣ, и ѕ. волоѡъ* 78, *пот'ка мѡгю селимъ, ѡ. перперѡ* 79, *да плати .ѓ. сѣть пер'перѡ* 112 {С-}, *да плати, ѣ. пер'перѡ* 115, *за велико дѣло да сѣ, ѣд. порѡт'ци а за помѡнѡи дѡлгъ да соу .бѡ. порѡтѡць. а за мало дѣло, ѕ. порѡтѡць* 141.

5. Аблативни генитив с нијансом партитивности присутан је у примјеру: *и тезѡ потке, царѣ половина* 79. Глагол „давати” није присутан на по-

¹⁵ Глагол егзистенције „бити” има обје објекатске допуне у генитиву.

¹⁶ У Струшком: (..)ѡрока 68.

¹⁷ О употреби овог генитива у Струшком препису И. Грицкат пише: „Код употребе генитива запажају се примери нешто појачане, у поређењу с данашњим стањем, распрострањености партитивног генитива”. И. Грицкат-Радуловић, *Струшѡки ѡреѡис*, 150.

вршинском нивоу, али се подразумејева: [← и од те потке цару да се даје половина].

6. Објекатски генитив појављује се у конструкцијама са девербативним именицама: в прѣнїи сѣда 65 {C-}, в познанїи лица 94 {C-}, в провожде-нїи чловѣка дрѣжнѣго 96 {C-}, в записанїи книгѣ 123 {C-}, в прикѣти тоуждега чловѣка 129 {C-}.

7. Биљежимо и један примјер генитива без приједлога у квалифи-кативној функцији: скрѣлата. и мале и велике коупле потрѣбнѣ трѣговци 113 {C-}.

8. Глагол слочити се (= задесити се) тражи допуну у генитиву: ако се слочити велика властелина стѣгоноше оу жѣпѣ или помала властелина 145. Уз гени-тив јавља се и детерминатор.

9. Темпорални генитив јавља се у служби одређивања датума: вѣто ѡ ѡнѣ, индиктионѣ ѡвѣ. вѣ праздникѣ възнесенїа господнїа. мѣсеца маїа .кѣ. дѣнь А164 {C-}.

Генитив с приједлозима

Приједлог *без*

1. Падежном конструкцијом *без* + *генитив* идентификује се услов под којим би се радња управног глагола могла (не)реализовати. На бази-чном нивоу као семантички еквивалент ове конструкције јавља се кон-диционална клауза коју карактерише обавезно присуство негације уз њен предикат. Забиљежени су слѣдећи примјери: игоумени да се не изста-вляю без дѣла 14 [← ако немају кривице], да не прїиме ничїегѣ чловѣка без книге цареве 129 {C-} [← ако нема царево писмо], да не прїиме ничїегѣ чло-вѣка оу тѣмницѣ без книге цареве Б180 {А-, С-}, да никога не прїиме ... без пове-ленїа царевѣ Б181 {А-, С-}.

2. Падежна конструкција *без* + *генитив* функционише и као форма-лизатор пропратне околности: и ни едина свадѣ да се не оучинїи без вѣнчанїа. ако ли се оучинїи без благословенїа и оупрошенїа црѣкве 3 {C-}, ако ли га ѡрѣ без соудѣ 34 {C-}, ни да се позива жена без моужа 69, да гредѣ безѣ забаве по земли цареве 113 {Б-, С-}, прїистави безѣ¹⁸ книге соудїине никамо да не гредѣ или безѣ книге цареве 152.

Приједлог *до*

1. Приједлошко-падежном везом *до* + *генитив* одређује се крајња тачка до које досеже радња означена глаголом:¹⁹ цара всакии да диже, коудѣ камо гредѣ, градѣ всакии до жѣпе и жоупѣ до града 62.

¹⁸ У Струшком: *вѣ(..)* 104.

¹⁹ Према терминологији П. Пипера, а којом се у свом раду користи С. Павловић, ове би просторне синтагме припадале категорији адлативне јуксталокализације. Уп. С. Павловић, *Дейтерминативни падежи*, 6—7, 45.

2. Основно значење досезања, које је карактеристично за ову приједлошко-падежну везу, препознатљиво је и у примјеру: *пиганица ѡткоудѣ гредѣ и зар'вѣ кога или посѣчѣ или ѡкръжави, а не до сьмѡрти* 157 {С-}. Генитив с приједлогом *до* овдје врши функцију прилошке одредбе за начин са нијансом мјере.

3. У примјеру: *гдѣ се ѡбрѣте ѡт њѡгова рода до третѣга братѣчѣда* 41 {С-}, не може се са сигурношћу утврдити да ли се појам с именом у генитиву обухвата оним што се казује управним глаголом или се пак искључује од тог обухватања.

4. У функцији прилошке одредбе за вријеме појављује се генитив с приједлогом *до* у сљедећим примјерима: *кто сьдржи до сьнегази доба сьбор'нога* 84, *градѡве грѣчсции ... ѡто си имаю и дрѣже до сьнега сьбора този да си дрѣже* Б119 {А-, С-}.

Приједлог изъ (ис)

1. Употријебљена адвербијално, приједлошка конструкција *из* + *ѣениѡив* детерминише глагол у смислу мјеста одакле почиње радња:²¹ и *люди коѣ с влѣховством изимаю из' грѡбовѣ* 25 {С-}, *людиѣ кои се враќаю изъ*²² *тѣгкѣ землѣ оу землѡ царевѣ* 109 {С-}, *поклисарѣ. што гредѣ изъ тѣгкѣ землѣ* 122 {С-}, и *потомѣ да се изведе ис тѣмнице* 157 {С-}.

1.1. Појам одакле почиње кретање може да буде и апстрактан: *кои чловек оутече изю сѣжн'ства* 107 {С-}.

2. У адноминалној позицији *ѣениѡив* с приједлогом *из* врши функцију приједва за означавање одакле је неко или нешто. На базичном нивоу може се извести субординирана релативна клауза са глаголом *ѡѡицати*, *долазити* у основи: и *калоугиѣѣ кои се сѣ построигли топици из метѡхиѣ* 22 [← који потичу из Метохије], *што кто кѣпи ѡт плѣна. ис*²³ *тѣгкѣ землѣ* 121 [← који потиче из туђе земље].

3. У примјеру: и *кто кѣт чига чловѣка прикѣл ис тоугкѣ землѣ* 110 {С-}²⁴, тешко је одредити да ли је ријеч о адвербијалној или адноминалној употреби. Овакви гранични случајеви познати су у литератури и сматра се да је адвербијална позиција примарна у односу на адноминалну.²⁵

Приједлог извънь

1. Приједлошко-падежна конструкција *извънь* + *ѣениѡив* појављује се у функцији прилошке одредбе за мјесто. Овом конструкцијом указује се

²⁰ У Бистричком: *ктѡ сьди дрѣжи...* 81, а у Струшком: *кто сьга дрѣжи...* 40.

²¹ Ова просторна синтагма смјешта се у категорију аблативне интралокализације. С. Павловић, *Дѣјерминаѡивни ѡдежи*, 10.

²² У Бистричком препису: *ис* 111.

²³ У Струшком и Бистричком препису: *изъ* С78, Б127.

²⁴ У Бистричком препису: *изъ* 112.

²⁵ К. Фелешко, *Срѣскохрѡвѡски ѣениѡив*, 89–90. М. Стевановић, *Срѣскохрѡвѡски ѣениѡив*, 242.

на мјесто изван појма означеног у именском дијелу приједлошко-падежне везе:²⁶ и калогикрѣ да не живоу извьнь монастыра 24 {C-}, аште ли кто оужеже извьнь села гоумно или сѣно 98.

Приједлог мимо

1. Приједлошко-падежном конструкцијом мимо + *зениийив* указује се на кршење одређеног критерија: а никто да се не позива на дворь царевь мимо власть соудѣи 140 {C-}.

Приједлог од (отъ)

1. Приједлошко-падежна конструкција од + *зениийив* у мјесном значењу јавља се када треба означити полазну тачку одређене акције. Овај мјесни генитив у литератури се назива аблативним, иако „аблативно значење месног генитива, које се обично помиње као нешто специфично за овај падеж, не представља, уствари, никакву посебност”.²⁷

1.1. Приједлошко-падежна конструкција од + *зениийив* врши функцију прилошке одредбе за мјесто и служи за означавање релације *одакле?* (*оѣкуда?*):²⁸ от свога господара никамо да не отходи 39 {C-}, а шнь к повѣгль от свога господара от соуда 110 {C-}, гредє ... от цара²⁹ 122.

1.2. У позицији неправог објекта од + *зениийив* јавља се уз глаголе који значе одвајање, ослобађање и сл.: ако ли ... оудрѣжи се от цркъве 4 {C-}, потомь да се отлашчи от цркъве 4 {C-}, да възвратє хрѣстѣанѣ от ереси латинске 7, да изврѣжєта се вба от сана 13 {C-}, игоумени да се не изставлюю безь дѣла от цркъве 14, да се отлоучи от сана 33 {C-}, и баштине све да сѣ свободне от всѣх работь и поданькь царьства ми 42 {C-}, кто соуть отдѣлни от оногозы 55 {C-}, тѣзи да кєть прость от тогази дьлга 92, кто боудє повѣгль от кєства 109 {C-}, да га нѣ вольнь никто задрѣжати, от сѣда царева³¹ 128. Овдје спада и примјер: и кто се вбрѣте оу едином кѣкы ... или штьць от сыновь. или инь кто, отдѣлень хлѣбом и иманиемь 72, који у *Струшком ѡрейису* гласи: ... или штьць сыновы. или инь кто отдѣлень... С28.

И. Грицкат објашњава: „Испадање полугласника у говору доводило је до стапања сугласника, па и до губљења целог једног предлога, услед артикулационог сливања с идућом речју: штьць сыновы 4^v = са синови-ма... уколико у питању није нарочита употреба инструментала, што је овде мало вероватно”.³²

²⁶ Ова просторна синтагма припада категорији локативне екслокализације. С. Павловић, *Дешерминайивни ѡдежи*, 47.

²⁷ М. Ивић, *Месни ѡдежи*, 155.

²⁸ Ова просторна синтагма смјешта се у категорију аблативне јустлокализације. С. Павловић, *Дешерминайивни ѡдежи*, 43.

²⁹ У Струшком: од господи(..) 79, а у Бистричком препису: от господина цара 128.

³⁰ У Бистричком без от 14.

³¹ У Струшком: од сѣда царьства ми 85.

³² И. Грицкат-Радуловић, *Струшки ѡрейис*, 129.

1.2.1. Као потпуни синоним приједлошко-падежне конструкције од + *зениѣив* могао би да стоји и генитив без приједлога: *ѡсѡбоди царѣство ми ѡт всѣх работѣ малихѣ и великихѣ* 31 {C-}, *ѡт свѣх работѣ ѡсѡди царѣство ми* 37 {C-}.

1.3. Појам од кога се нешто узима најчешће добија облик датива без приједлога,³³ али биљежимо и: и *доходѣкъ црѣковниѣ да оузме ѡт поповѣ* 20 {C-}.

На мјесту на ком бисмо очекивали из + *зениѣив* налазимо *зениѣив* с приједлогом *ѡт*: да га оузимаю оу вратѣхѣ црѣковнихѣ *ѡт огниа* 138.

2. Приједлошко-падежна веза *ѡт* + *зениѣив* у адноминалној позицији означава потицање, поријекло, па чак и припадност: и *доходѣкъ црѣковниѣ да оузме ѡт поповѣ кои естѣ ѡт баштине* [← који потиче од баштине] 20 {C-}, ако ли *ѡт двѣю црѣковѣ*³⁴ боудета два чловѣка [← који припадају двјема црквама] 36, где се *ѡбрѣте ѡт његова рода до третѣга братѣчеда* [← (неко/било ко) ко припада његовом роду] 41 {C-}, да иштѣ *сѣсѣдѡмѣ*³⁵ *ѡт*³⁶ *светаго краља* [← који је установио свети краљ] 80.

2.1. Значење потицања, али са израженом аблативношћу, присутно је и у сљедећим примјерима: *издава ѡт*³⁷ *земле приставѣ .г. перѣре ... ѡт седа ... ѡт млина ... ѡт жѣпе ѡт свакога села ... ѡт града ... ѡт винограда ... ѡт конја ... ѡт ковие ... ѡт говедета ... ѡт врава*³⁸ 104.

3. Приједлошко-падежна веза *ѡт* + *зениѣив* искоришћена је и за исказивање агенса у пасивним конструкцијама: како кет оуписано *ѡд*³⁹ *ктиторѣ* [← како су ктитори уписали] 33 {C-}. сѣи же законникѣ поставленѣно *ѡт православнога събора нашего А164* {C-}.

Овдје спада и примјер из *Струшкоѣ ѡрейиса*: и тизи доуховници кои соу благословени *ѡт светителѣ* и (...) С7 [← које су светитељи благословили], који у *Аѣонском* и *Бистричком* нема пасивну форму, него гласи: и тизи доуховници да соу иже соу примили благословенѣ на доуховничѣство. вѣзати и рѣшити *ѡт своихѣ имѣ архiereи* 11. Иако на површинском нивоу приједлошко-падежна веза *ѡт* + *зениѣив* врши функцију даљег објекта, очигледно је да је на дубинском плану њена функција идентична са оном у пасивној конструкцији.

4. Приједлошка веза *ѡт* + *зениѣив* има партитивно значење, а одликује ју присуство квантификатора који: а) у потпуности исцрпљују обим појма означеног у овој приједлошко-падежној вези (а имѣ никто *ѡт*⁴⁰ *воиникѣ* да имѣ не поможѣ 120) или б) указују на дио обима појма означеног у овој конструкцији.⁴¹

Наглашавање да радња обухвата одређени (а) или неодређени дио појма (б) постиже се избором одговарајућег квантификатора: а) ако рече

³³ Уп. датив.

³⁴ У Бистричком: црѣкѡѣ 35.

³⁵ Треба да стоји: сѣдѡмѣ 80.

³⁶ У Струшком: ѡд 36.

³⁷ У Струшком у овом примјеру свако *ѡт* гласи ѡд 66.

³⁸ У Струшком грешком је написано: ѡправе 66.

³⁹ У Бистричком: ѡт 29.

⁴⁰ У Струшком: ѡдѣ 77.

⁴¹ Уп. К. Фелешко, *Срѣскохрѡвѣски зениѣив*, 111.

единь вт нихъ⁴² 67, да грѣдетъ вт соудѣнѣ⁴³ единь съ вѣѣма внѣѣмази пѣр'цема 169 {С-}, б) ако ли се кто вѣрѣте ... прѣстоупивъ что любо вт снѣга закона 4 {С-}, кто ли се наиде вт козмиць сѣдивъ црѣковномѣ дльгоу 12, кто ли их ко не оусхранѣнѣ вѣд⁴⁴ линоуополитѣ. или вт епискоупѣ, или вт игоумень 33 {С-}, кои прѣиде вт нихъ тѣзи да втпира 65, што кто кѣпи вт пѣѣна 121, ако се кто вт⁴⁵ нихъ вѣрѣте 131, дворанѣ властел'сци ако ѣчини коѣ злѣ ктѣ вт⁴⁶ нихъ Б104 {А-}, ни да се кто вѣд нихъ ни моужи ни жени С96 {А-, Б-}.

4.1. У примјерима: и да имѣ да дѣлѣ вт коуке 9, ако ли векѣ ѣзме. вт тези землѣ да работаа црѣквѣмѣ 38 {С-}, вт пропѣарске землѣ да нѣѣтъ вольнѣ никто подложити под црѣковѣ 61, да ѣстъ вольнѣ коупити вт тогази пѣѣна 121, да соу вол'ни вт своихъ виноградаѣ и вт землѣ оу прикѣю втдати 165 {С-} одређеност односно неодређеност обима појма није лексички изражена.

5. Начин на који се глаголска радња врши изражава се приједлошко-падежном везом вт + ѣениѣивѣ у сљедећим примјерима: да плати све вт⁴⁷ своѣ коуки 131, развѣ да плакѣю вт коуки 146, да имѣ плакѣю вт⁴⁸ своѣ кѣки 147.

6. И примјер: развѣ поклѣна што моу кто поклѣни вт⁴⁹ свога хотѣнѣа 105 може да се интерпретира начински. Међутим, ова конструкција може да се третира и као узрочна, а будући да се између узрока и узроковане радње не јавља посредник, ријеч је о узроку типа ефектора.⁵⁰

Приједлог около

1. У функцији прилошке одредбе за мјесто употребљава се приједлог около с обликом ѣениѣивѣ,⁵¹ указујући на простор око кога се врши радња означена у предикату: град'скаа землѣ што ѣстъ около града 116, сѣла окол'на кога сѣ около⁵² тогази брѣда 148.

Приједлог оу свѣѣнѣ

1. Приједлогом оу свѣѣнѣ с ѣениѣивѣом означава се да се појам с именом у генитиву изузима, искључује из онога што се казује управном ријечју: ако дастѣ милѣстѣ царѣвѣ. да боудѣтѣ тако. да си дрѣжи. оу свѣѣнѣ⁵³ црѣковнога =

⁴² У Струшком: вѣд ниѣ 48.

⁴³ У Бистричком: соудѣѣ 177.

⁴⁴ У Бистричком: вт 29.

⁴⁵ У Струшком: вѣд 86.

⁴⁶ У Струшком: вѣд 64.

⁴⁷ У Струшком: вѣд 86.

⁴⁸ У Струшком: вѣд 68.

⁴⁹ У Струшком: вѣд 99.

⁵⁰ М. Ивић користи се термином изазивач. М. Ивић, *Инсѣрументѣал*, 79. Уп. и С. Павловић, *Дѣшѣрминаѣивни падежи*, 124.

⁵¹ Ова просторна синтагма смјешта се у категорију локативне јуксталокализације. С. Павловић, *Дѣшѣрминаѣивни падежи*, 40.

⁵² У Струшком: околѣ 100.

⁵³ У Струшком: оу свѣѣнѣ 36.

Приједлог оу

1. Приједлог у с *зеништивом* у позицији прилошке одредбе за мјесто означава да се радња детерминисаног предиката врши у близини лица означеног у номиналној основи.⁵⁸ Ова приједлошко-падежна конструкција може бити супституисана конструкцијом *код + зеништив*: а што кест *штѣбгль оу тогази чловѣка* 107 {С-}, аште се нанде *оу нихъ* татъ или *гвсаръ* 135 {С-}, ако се што гдѣ *лицемъ оухвати оу нихъ* 137, ако се по тоизи *шправѣ шбрѣте* полиціе истин'но *оу оногози шправчїе*, кога соу шправили 144, да оуписоуѣ соудове и да дрѣжи *оу себе* 153 {С-}.

2. Генитив с приједлогом у јавља се и у темпоралној функцији у значењу за *вријеме владавине, шокком владавине*: како кестъ *быль законъ оу дѣда царева*⁵⁹ *ѣ светаго крала* 142, да соу на законѣ ш *всемъ* како сѣ были *оу прѣвнихъ царѣ* 166 {С-}.

3. За означавање припадања, тј. власништва употријебљен је приједлог у с *зеништивом* у сљедећем примјеру: ако ли се *шбрѣте* едно *ѣ неизѣ*⁶⁰ *жѣпе*. *оу кога любо властелина ...* или кестъ *цьковно село* 77.

4. Приједлошко-падежна конструкција у + *зеништив* употријебљена је у функцији агенса у пасивној конструкцији: да се не *жене* не *благословивше* се *оу своѣго архїереа*. или *оу теузи* да се *благослове*, коѣ соу поставили *изѣбрав'ши* *доухов'нке архїереине* 2 {С-}.

Дашив без ириједлога

1. Име појма коме се нешто намјењује има облик датива без приједлога.

1.1. Глаголи давања допуњавају се овим обликом: и *прѣдаде* царѣство ми *игоуменовъ* *цркви* 18 {С-}, *конъ* *добрїи* и *орѣжїе* да се *даѣ* *царѣ* 48 {С-}, *нѣ* да си *дасть* *жена* *моужоу* *глас* 69, да не *дава* *соудїамъ* *шправе* 85, да га *поведе* *ѣ* *припрѣвнїе* *село* и *зарѣчи* *селоу* 94, кто *проводе* *дрѣжнїега* *чловѣка* *оу* *тоуждѣ* *землю*. да *моу* га *дасть* *самоседмога* 95, *хрисовоули* *царевнїи*. што сѣ *оучинїени* *градовомъ* *царевѣм*⁶¹ 126, *властеломъ* и *властеличїкїем*. *коимъ* кестъ *далъ* *царѣ* *землю* и *градовѣ* 131, и *кїѣгалїамъ* да *прѣдадѣ* *поутове* 147, и *стража* *стражи* да га *прѣдаваю* сѣ *в'сѣмъ* 150, а *соудїе* да *дрѣжеть* *такогїе* *книге*. *какове* соу *дали* *прїставом'* 152, да ю *даѣ* *шномѣзи*⁶² *кон* се *боуде* *шправили* на *соудѣ* 153 {С-}, да се да *свѣзанъ* *шномѣнїи*⁶³ *селѣ* 172 {С-}, што *шсѣде* *соудїе* и *оуписавше* *дадѣ* *глобаремъ*: не *дадоу* *оуписав'ше* *глобаремъ* 173 {С-}.

⁵⁸ Ова просторна синтагма смјешта се у категорију локативне јуксталокализације. С. Павловић, *Дешерминашївнїи падежи*, 40.

⁵⁹ У Струшком: *законъ* (...) *дѣда* *царѣства* *мн...* 94.

⁶⁰ У Струшком и Бистричком: *шномнїи* С32, Б73.

⁶¹ У Струшком: *царѣства* *мн* 83.

⁶² У Бистричком: *шномоуи* 158.

⁶³ У Бистричком: *шннїи* 182.

1.1.1. Глагол *даѡи* изостављен је, али се подразумејева у примјери-ма: и теѡи потке, царѡ половина. а господарѡ половина 79, ѡнизи кони наездни в'си да се оузмѡ. половина царѡ,⁶⁴ а половина ѡномоузи на кога сѡ нагахали 100.

1.1.2. Семантика глагола *ѡчинити* у примјерима: што ѡсть комоу ѡчинило царѡство ми; и што кѡмо мѡ ѡчинити⁶⁵ 40 {C-} блиска је значењу глагола *даѡи*, *издаѡи*.

1.2. Оно што се говори или пише, такође се намјењује некоме: архїе-реи да рече ѡномѡи властелиноу 39 {C-}, што є записаль царѡ комиѡ ѡвоє книгоу⁶⁶ 102, коудѡ ихъ послаю соудїе, да имѡ пишоутѡ книге 152, да пишѡ соудїе книге кепалїамѡ и властеломѡ Б174 {A-, C-}.

1.2.1. Глагол *ѡповѡдати* (= извијестити) има допуна у дативу: тѡ часѡ да грееде опетѡ с книгомѡ, кѡ царѡ да ѡповѡда царѡ 125, ако ли соу владал'ци ѡповѡдали господаремѡ 136 {C-}.

У *Струшком ѡреїису*, међутим, допуна је у акузативу: тѡ часѡ да грееде опетѡ с книгомѡ, кѡ царѡствоу (..) да ѡповѡ царѡство ми 82.

1.2.2. Овдје спадају и примјери: да плактаю ѡкол'на села. кони⁶⁷ ѡсть речено блюсти пѡтѡ 148, повелѡниє царѡско соудїамѡ 169 {C-}.

1.3. Допуна у дативу имају и глаголи: исправити (се), оуставити, забранити, доносити, погѡбити, помошти, подложити: да се повинѡ и исправы црѡкви 4 {C-}, и да оуставе по црѡквахъ закѡнѡ кѡновїнскїи. калогїрол оу монастырїихъ 19 {C-}, ѡномѡзи селоу никто да не забрани пасти 77, трѡговци ... да продаю и коупоу. како мѡ⁶⁸ трѡгъ доноси 113 {C-}, ако мѡ вѡде што погѡбиль. в'се да мѡ плати 116, ако ли се свадита два да се биета а инѡ никто ѡт воиникѡ да имѡ не може 120, а да мѡ се не вѡроук ни оу чимѡ што говори. докле мѡ се не исправи 151, да соу вол'ни ... црѡкви подложити 165 {C-}.

То су дворекцијски глаголи, који, поред допуне у дативу — могу имати уз себе и објекат у акузативу. Појму у дативу намјењује се садржина онога што ти глаголи значе.

1.4. Глагол *соудити* односно *разоудити* тражи датив, при чему у дативу стоји:

а) назив за лице коме се суди — експлициран одговарајућом замјеничком формом: да имѡ соуде воеводѡ 119, да имѡ разоуди соудїа дворскїи 140 {C-}, а инѡ никто да имѡ не соуди 167 {C-}, и цю хѡте кониѡ соудити соудїе Б177 {A-, C-},

б) назив за предмет суђења: и доуховномоу дългоу коз'мици да не соуде; кто ли се нанде ѡт козникѡ сѡдивѡ црѡковномѡ дългоу 12, тѡзи рѡчи да соу вѡ-роване и тѡм'зи рѡчемѡ да се соудїи. а послѡднимѡ ништа 155 {C-},

в) назив за простор на коме се протеже судска јурисдикција, односно коме се намјењује глаголска акција: соудїе коѡ ѡсть царѡ положиль земли соудити 139.

У *Струшком ѡреїису* конструкција је друкчија те имамо локатив: соудикѡ коѡ царѡство ми положи по землахѡ соудити 90.

⁶⁴ У Струшком: царѡствоу ми 59.

⁶⁵ У Бистричком овај примјер гласи: и цю кѡ комиѡ оучинити 40.

⁶⁶ У Струшком овај примјер гласи: што смѡ записаль кою ѡвоє книгоу 63.

⁶⁷ У Струшком (грешка): кон 100.

⁶⁸ У Бистричком: имѡ 116.

2. Датив се јавља и као допуна уз глагол *биѣти*.

2.1. Име појма коме нешто припада стоји у дативу:⁶⁹ да им соу њ баштиноу 47 {C-}, што сѣ планине царевѣ, да соу царѣ. а црѣковѣне црѣквалѣ. а властел'ске властеломѣ 82.

2.2. Датив биљежимо и као допуна волунтативне конструкције *да* + *кѣтъ*: да имѣ кѣтъ този ѡсоужденіе. коѣ и ѡнѣмези⁷⁰ кои би цара прѣслоушали 119, да кѣтъ логоуѣтѣ, љ. перперѣ за хрїсовоуль. а комѣ жѣпѣ. ѡт свакога села, по љ. перперѣ а дїакѣ за писаніе, ѣ. перперѣ 123, да имѣ кѣтъ ѡправданіе 138, да сѣ велїимѣ властеломѣ велїи властеле порот'ци. а среднїимѣ людемѣ противѣ ихъ дрѣжина. а себрѣднїамѣ нихъ дрѣжина да соу порот'ци 142, да имѣ кѣтъ порота вѣрѡванїи чловѣци 150.

2.3. У негативним егзистенцијалним конструкцијама у дативу се крије логички субјекат: црѣквалѣ поноса да нѣстъ 28 {C-}, оузданїа да нѣстъ никому, ни оу чesомѣ 101, градѡвомѣ да нѣстъ приселице 116.

2.4. Глагол *биѣти* је изостављен, али се подразумијева у примјерима: и прѣстои властелинѣ, ѣ. воловь 56 {C-} (= престој властелину је шест волова), пот'ка мегю селимѣ, љ. перперѣ. а влахѡм и арбанасомѣ .ѣ. перперѣ 79, издава ѡт землїе прїставѣ .ѣ. пер'перѣ 104, иновѣрцемѣ и трѣговцемѣ, поротци половина хрїстѣанѣ, а половина нихъ дрѡужина 143.

2.5. Допунског је карактера и датив у примјеру: мерепѡмомѣ закѡнѣ по в'сеи землїи 71 (= меропсима нека буде закон по цијелој земљи). Међутим, овај примјер можемо превести и као *закон мериѡха* и тада датив има посесивно значење.

3. И израз *чиниѣти часї* допуњава се дативом: да мѣ сѣ чини часть. да мѣ ѣ всего довол'но 122.

4. И придјиви траже допуна у дативу: ако кѣтъ кто што комѣ кривѣ 34 {C-}.

5. И посесивни датив је заступљен у тексту.

5.1. Веома је раширена употреба посесивног датива личне замјенице за 1. лице уз именицу царѣство, што функционише као 'владарска' формула: и вѣѣми властели царѣства ми A164 {C-}, и прѣдаде царѣство ми игоуменовѣ црѣкви 18 {C-}, црѣкви в'се што сѣ ѡбрѣта по землїи царѣства ми. ѡсвободи царѣство ми 31 {C-}, да не гредоу ѣ меропштине царѣства ми, ѡт свѣхъ рабѡтъ ѡсводи царѣство ми 37 {C-}, и баштине све да сѣ свѡбодне ѡт свѣхъ рабѡтъ и поданькѣ царѣства ми 42 {C-}, или кѣтъ царѣства ми 77, планине што сѣ по землїи царѣства ми 82.

5.2. Посесивни датив личних замјеница биљежимо и у сљедећим примјерима: и тизи доухѡвници да соу. иже соу ... примили благословенїе ... везати и рѣшити ѡт своїхъ имѣ архїерїи 11 {C-}, што кѣ властелинѣ прѡстити или мѣ жена или сынѣ его 47 {C-}, а не моу ни татѣ ни провѡдѣчїа. ни свѣтнїкѣ 121.

5.3. Анализирајући језик *Струшког ѡреїиса*, И. Грицкат-Радуловић наводи да примјер: в'се да плати господарѣ коуки⁷¹ 73 припада категорији

⁶⁹ И. Грицкат констатује да је глагол *биѣти* раније имао већу лексичку вриједност и ту тврдњу поткрепљује и овим примјерима. Уп. И. Грицкат-Радуловић, *Струшки ѡреїис*, 145.

⁷⁰ У Струшком: *ѡнѣмѣзи* 75, а у Бистричком: *ѡнѣмзи* 124.

⁷¹ У Струшком: *коуки* 29, у Бистричком: *коукии* 69.

посесивног датива.⁷² Међутим, примјери овог типа могу се тумачити и као објекатски, а могу се сврставати и у категорију спецификације по намјени.⁷³

6. Уз глагол *работати* биљежимо датив користи: *тъкмо да работаю црѣкви* 37 {C-}, *от тези земли да работаю црѣквамъ* 38 {C-}, а *они да моу работаю* 71, *оу недели да работаю два дъни проиароу* 71.

7. Овом дативу сродан је и датив штете уз глаголе *сврѣшити*, *забавити* и др.: ако ли се кто *сврѣте сврѣшивъ црѣкви* 4 {C-}, ако ли га *срѣе без соуда или комѣ забави* 34 {C-}, да *мѣ се свѣ рѣцѣ втѣвкѣтъ* 52 {C-}, кои *властелинъ ... кое зло счини. земли плѣномъ* 59 {C-}, што се зло счини *томоузи селѣ* 60 {C-}, да *моу се сши оу рѣжѣ* 74, *жѣпа жѣпѣ да не попасе добиткомъ ништа* 77, да *моу се свѣ рѣцѣ втѣвкоу* 87, кто се *сврѣте вскѣбъ бродѣ властелинѣ или доворѣ чловѣкѣ* 96, да се *томоузи роука втѣвчѣ*⁷⁴ 96, *рѣцѣ да имъ се оу свѣкѣтъ* 120 {C-}, ако ли *мѣ оучини што безаконно* 128, *меропроумъ в земли цареве. да нѣсть вольнъ ни едины господаръ прѣзъ законъ ништа оучинити* 128, ако се *гдѣ слоучи комоу*⁷⁵ *любо гостеви или торгоуцоу или калогероу* 150, да *имъ се рѣцѣ оу свѣкѣ*, и *кузыкъ оу рѣже* 152, да *нѣсоу волни гловарѣ ништа забавити никоу* 173 {C-}.

8. Уз глагол *узимаѣи* стоји датив без приједлога да означи појам од кога се нешто узима.⁷⁶ У свим забиљеженим примјерима датив се исказује енклитичком замјеницом: да *мѣ се оузме жена и дѣтца* 9, да *мѣ се оузме поповство* 25 {C-}, и да *имъ се сзме земля и людѣ* 35 {C-}, *тако да моу се тази дрѣжава сзме* 59 {C-}, *в'се да мѣ се сзме што има* 102, да *моу се све оузме* 106, да *мѣ се сзме дрѣжава* 131, *тере мѣ оузме што гоуца* 150. У овим примјерима уочава се и посесивна семантичка нијанса.

9. За обиљежавање одвајања и кретања од неког појма умјесто генитива с приједлогом *од* употријебљен је датив: а што *кѣтъ втѣвгль оу тогази чловѣка комоу кѣтъ втеклъ* 107 {C-}, *този да кѣтъ коу мѣ кѣтъ втеклъ* 107 {C-}.

10. У примјерима: да *посилаю митрополитѣ калогера самодрѣгаго поповѣхъ* 20 {C-}, да *ихъ не посилаю митрополитѣ поповѣхъ* 20 {C-}, у којима се износи кретање, управљеност према лицу које има карактер циља, биљежимо обличко мијешање датива са локативом.

11. У примјеру: да *кѣтъ попу своводнъ, коудѣ мѣ хотѣнѣ* 39 {C-} глагол кретања се подразумијева, иако није присутан на површинском нивоу [← да иде куда хоће]. Осим значења посесије, овдје је присутно и значење усмјерености, управљености. Могли бисмо рећи да се вршилац радње креће у правцу којим је његова воља већ кренула.

12. Облик *кући* јавља се у комбинацији с глаголом циљног кретања: *къди прѣиде властелинъ с воиске домоу* 57 {C-}.

13. Појам у дативу је логички субјекат у примјерима: да ако *боуде потворѣ приставомъ. ере боудѣ ино оучинили* 152, *ономоу господароу чие боуде село да кѣтъ вольнъ оузети винограда и нивѣ* 165 {B-, C-}, (= ономе господару чије буде село да је слободно узети...), а *винѣ да кѣтъ работникъ на томузи мѣстѣ. ономоузи господароу чие боуде село* 165 {C-}.

⁷² И. Грицкат-Радуловић, *Струшки прѣпис*, 151.

⁷³ Уп. са генитивом.

⁷⁴ У Струшком: ... *свѣ рѣцѣ втѣвкоу* 55.

⁷⁵ У Струшком: *комоу* 102.

⁷⁶ Уп. са *од* + *зениши*.

14. Необичан је примјер: законѡм' же сѡмь сложенїа быше А164 {С-} (= овим законима би састав).

15. Понављање датива биљежимо у два примјера: да имь се ѡбѣма рѡцѣ ѡсѣкѡ 53 {С-}, таковому пианицѣ⁷⁷ да мѡ се око измѣ 157 {С-}.

Датив с приједлозима

Приједлог кь

1. Приједлошко-падежном конструкцијом кь + *датив* обиљежава се циљ кретања: да после двашти или тришти кь ѡномѡзи 5, да походи всакь кь своѡмѡ господарѡ 27 {С-}, да догнѣ кь своѡмѡ архїерею 39 {С-}, да га доведе кь светителю 44 {С-}, да доходи кь стананиноу 116, гредѣ изь тѡгнѣ землѣ кь царѡ. или ѡт цара. кь своѡму господину 122, книга царева, да се не рѡсѡлѡша где приходи. или кь госпожди царици. или кь краю. или кь властеломь ... да гредѣ опетѣ с книгомь кь царѡ⁷⁸ 125, да се доведе свезань кь царѡ⁷⁹ 134, тѣ часѣ да гредѡтѣ кь кїфалїамь 147, да гредоу тизи в'си кь царѡ⁸⁰ ... да доходи кь прѡвїимь стражемь 150.

2. За означавање намијењености апстрактних појмова појму с именом у дативу искориштена је ова приједлошко-падежна веза: всакь чловѣкь да има повиновенїе, и послоунїе кь своѡмѡ архїерею 4 {С-}.

Приједлог противѡ

1. Анализирајући језик *Струшкоѡ ѡреїиса*, И. Грицкат-Радуловић констатује: „Датив с предлогом *ѡроїив*: да соу велимь властеломь вѣли властеле (sic) прот'ци (sic) а среднимь людѣмь противоу ихѡ дрѡжини [подразумева се додатак: људи] 13^v = „према њима”, тј. њима равни — уколико датив није грешком написан уместо номинатива”.⁸¹

У *Аїонском ѡреїису* налазимо номинатив: а среднїимь людѣмь противѡ ихѡ дрѡжина ... да соу порот'ци 142.

Акузатив без приједлоѡа

1. У већини регистрованих примјера акузатив без приједлога јавља се када је потребно означити „појам који се глаголским процесом непосредно и у целини ангажује као пасиван или у пасивној улози”.⁸²

⁷⁷ У Бистричком: пианици 161.

⁷⁸ У Струшком: царѡствоу (..) 82.

⁷⁹ У Струшком: кь царѡствѡ ми 134.

⁸⁰ У Струшком: кь царѡствоу ми 102.

⁸¹ И. Грицкат-Радуловић, *Струшки ѡреїис*, 151.

⁸² Д. Гортан-Премк, *Акузативне синїаѡме*, 20.

Ове акузативне синтагме Д. Гортан-Премк назива синтагмама објекатских односа.⁸³

1.1. Објектом у акузативу означавају се реални предмети, апстрактни појмови, све оно што се ствара вршењем глаголске радње:⁸⁴ и кто рече БАБОУИСКОУ РѢЧЬ 86, КОУДѢ ИХЪ ПОСИЛАЮ СОУДІЕ да имь пишюуть КНИГЕ 152, да оуписоуе СОУДОВЕ 153 {С-}, ЗЛАТАРА ОУ ЖѢПАХЪ по земли ЦАРЕВЕ НИГДѢ да нѣсть. РАЗВѢ ОУ ТРЪГОВЕХЪ где ѣсть поставилъ царь ДИНАРЕ ковати 158 {С-}, и да КОВѢ ИМЕ ПОТРѢБЕ 159 {С-}, ГРАДОВЕ ГРѢЧЬСЦИИ КОИХЪ ѣсть ПРИКЪЛЪ ГОСПОДИНЪ ЦАРЬ. ЩО ИМЬ ЗАПИСАЛЪ ХРИСОВОЛЕ И ПРОСТАГМЕ Б119 {А-, С-}, и БОУДЕ МѢ на ПОТРЕБОУ ДВОРЬ чинити и КОУКЕ⁸⁵ Б123 {А-}, ВСАКЫ СОУДЪ да оуписоую Б177 {А-, С-}.

1.2. Синтагмама деструктивних односа означени су појмови који се уништавају, нестају под утицајем глаголске радње: Ѡ РЕСНИЦѢХЪ, кои ТѢЛЕСА МОРТЪВНИХЪ ЖЕГОУТЬ 25 {С-}, кои ВЛАСТЕЛИНЪ ... КѢКЕ ПОЖЕЖЕ 59 {С-}, АШТЕ КТО ПОПАСЕ ЖИТО, или ВИНОГРАД. или ЛИВАДѢ ГРѢХѠМ 78, ако ѢВЫЕ ВЛАСТЕЛИНЪ СЕВРА 88, кто се ШЕРѢТЕ ШКѢВЪ ВРАДѢ ВЛАСТЕЛИНЪ или ДОВРѢ ЧЛОВѢКѢ 96, кто ли се НАГКЕ ѢЖЕГЪ КОБКЮ или ГОУМНО или СЛАМѢ или СѢНО 98, ЦРЪКОВЪ кто ШБОРИ на ВОИСЦЕ С76, Б125 {А-}.

1.3. У акузативним синтагмама: да ВЪЗВРАТЕ ХРИСТІАНѢ ѠТ ЕРЕСИ ЛАТИНСКЕ 7, и ПОПЪ ЛАТИНСКЫ ако се НАИДЕ ОБРАТИВЪ ХРИСТІАНИНА ВЪ ВѢРѢ ЛАТИНСКѢ 8, кои те СТОЖИТИ ДОМЪ БОЖІИ 15 {С-}, кто ли се НАИДЕ ИЗЪГНАВЪ МЕТОХІѢ на МЕРОПШИНѢ 37 {С-}, кто се НАИДЕ ѠТВѢВЪ СОУДІИНА ПОСЪЛНИКА⁸⁶ или ПРИСТАВА 103, АШТЕ ли ВЛАСТЕЛИНЪ ОУДРѢЖИ ТРЪГОВЦА 115 {С-}, ако се кто ѠТ НИХЪ ШБОРѢТЕ ѠПЛѢВНИВЪ СЕЛА и ЛЮДИ 131, или ако БОУДѢ РѢПИСАЛИ КНИГЕ на ИМЪ ШБОРАЗЪ 152, ако ли се ШБОРѢТОУ ЕРЕ СѢ ИНАКО ПРЕТВОРИЛИ СОУДЪ 152, означава се промјена, модификација објекта, односно његовог стања под активним, вољним дејством субјекта.⁸⁷

1.4. Представа о модификацији присутна је (али није у првом семантичком плану) и у синтагмама у којима се објекат у акузативу обухвата глаголском радњом:⁸⁸ и НЕ ВЪСХОШТЕТ ИСПРАВИТИ ПОВЕЛѢНІА ЦРЪКВИ 4 {С-}, и да ОУСТАВЕ по ЦРЪКВАХЪ ЗАКОНЪ КУНОВІНСКИИ 19 {С-}, да ИХЪ ДРѢЖИ ЦРЪКВА ДОКЛЕ СКОУПЕ ЛЮДИ 35 {С-}, кои ДРѢЖЕ ЦРЪКОВНА СЕЛА и ЗЕМЛЕ ЦРЪКОВНЕ 35 {С-}, и ВОИСКѢ⁸⁹ да ВОЕВАЮТ по ЗАКОНУ 42 {С-}, и ПЛѢВНИ ЗЕМЛЮ ЦАРЕВѢ 54 {С-}, како ПЛАТѢ ПЛАКАЮ, и РАБОТОУ РАБОТАЮ. такози и ЗЕМЛЮ да ДРѢЖЕ 70, ШНИ КОИНО БОУДЕ ЗАРЪВАЛЬ БОИ 87 {С-}, СЕЛА ШКОЛЪ на ... да БЛЮДѢ СТРАЖѢ 148, КОИМ ѢСТЬ РЕЧЕНО БЛЮСТИ ПѢТЬ 148, а СОУДІЕ да ДРѢЖЕТЬ ТАКОГКРЕ КНИГЕ 152.

1.4.1. Уз глагол *узети* (*узимати*) објекат је представљен апстрактним именицама — *доходак*, *мишо*, *ѡлоба*: и ДОХОДѢКЪ ЦРЪКОВНИИ да ОУЗМЕ 20 {С-},

⁸³ Основна подјела извршена је према класификацији значења акузатива без приједлога коју даје Д. Гортан-Премк, а према којој се разликују три основна типа: 1. синтагме објекатских односа, 2. синтагме двоструких објекатских односа, 3. синтагме адвербних односа. Д. Гортан-Премк, *Акузативне синтагме*, 19.

⁸⁴ Према терминологији Д. Гортан-Премк, ово су синтагме креативних односа. Д. Гортан-Премк, *Акузативне синтагме*, 21.

⁸⁵ У Струшком: *коу(..)* 74.

⁸⁶ У Струшком: *соудина соколаника* 65.

⁸⁷ Према терминологији Д. Гортан-Премк, ово су синтагме модификативно-трансформативних односа. Д. Гортан-Премк, *Акузативне синтагме*, 32.

⁸⁸ Д. Гортан-Премк назива их синтагмама с односима простог обухватања и ангажовања без модификације. Д. Гортан-Премк, *Акузативне синтагме*, 35.

⁸⁹ Унутрашњи објекти: *војевати војску, работати работу* и сл.

и ако се наиде кои владалець црѣковнїи оузьмь лито 29 {C-}, да ѕзимаю свои до-
ходькь законьомь 63, и ако се изнагкє ер соу ... нѣкаа лита ѕзимали 144 {C-},
тези глобе да оузимаю гловарїе 173 {C-}.

1.4.1.1. Глагол узети у значењу ожениѣи биљежимо у примјеру: и
ако се наиде полѣвѣорць оузьмь хрїстїан'коу⁹⁰ 9.

1.4.1.2. У изразу ѕзети по силѣ глагол узети има „помјерено” значење
(слично значењу глагола силовати) и објекти су лексикализовани имени-
цама које значе жива бића: аште кои властелинѣ ѕзме владыкоу по силѣ ...
аште ли себрь ѕзме по силѣ владыкѣ ... аште ли свою дрогую ѕзме по силѣ 52
{C-}. У наведеним примјерима објекат је ангажован остваривањем фи-
зичког контакта са субјектом.

1.4.2. Глагол искаѣи допуњава се акузативом без приједлога када је
потребно означити да се нешто узима/ ѣражи од некога: а кѣфалие стра-
же⁹¹ да иштоу и гсаре и тати 147 (= а ѣфалије да ишту од стража и раз-
бојника и лопова), а царь да иште кѣфалие и властеле 150 (= а цар да иште
од ѣфалија и властеле).

1.4.3. У слѣдећим примјерима контакт између објекта и субјекта ус-
поставља се процесом говорења, обраћања: властелинѣ кои шп'сѣк и шсрамо-
ти властеличика 49 {C-}, и властеличикъ акъ опсѣк властелина 49 {C-}, и ако вла-
стелинѣ или влаличикъ шпсѣ себра 50 {C-}, ако ли себрь шпсѣ властелина, или вла-
стеличика 50 {C-}, ако ли себрь шпсѣ ... светителѣ или калогѣра или попа 51, нь
да оупросе цара 66 {C-}, кто позове кривца прюд сѣдїе 92, и оупроси га царь,
вѣрвати ли га кю Б54 {A-, C-}, да плати шнѣзи кои га к прѣдалѣ Б54 {A-,
C-}.

1.5. Објектом у акузативу обиљежен је појам који у процесу глагол-
ске радње мијења своје мјесто у простору:⁹² да послаю митрополитїе кало-
гѣра самодрѣга поповѣхъ 20 {C-}, и люди⁹³ кое с влѣховствомъ изимаю из' гро-
бовъ 25 {C-}, калогѣрь кои сврѣже расе 33, а прогнали сѣ меропѣ црѣковне или
владѣ 35 {C-}, шнѣзи кои соу разыгнали люди 35 {C-}, цара всакии да диже 62, и
кто кестъ чїега чловѣка прикѣл не тоугкє землє 110 {C-}, да поставе страже по
всѣхъ поутѣхъ 147, коудѣ ихъ посилаю соудїе 152, сѣдїе да посилають прїставе
154 {C-}, ако ли ... капѣчъ комоу скине 157 {C-}.

1.5.1. Глагол (їре)даѣи када значи їослаѣи, уручїѣи, довесїѣи, дони-
јеѣи и сл. обиљежава мобилан однос: и да имь дадѣ заповѣдѣ доуховнѣ 7,
развѣ да давають соки 42 {C-}, дати коу брата старѣега на соудѣ 65, да си
дастѣ жена моужоу глас 69, да дає пър'ца кои се кѣ за ню прети 75, да дадѣ
шбон кои иштѣ, свѣдоке 81, кто се ѕ што ѕпри, да дава ѣмце 91, да този село
дастѣ пож'цѣ⁹⁴ 98, да плати шнѣзи кои га к прѣдалѣ Б54 {A-, C-}.

1.5.2. Забиљежен је и примјер са девербативном именицом, у којем
је на базичном нивоу присутан глагол даѣи: издава шт землє прїставѣ .ї.
пер'перѣ ... шт града квнѣ и свите [← град да даје коња и свите] 104.

⁹⁰ У Струшком: хрїстїаницоу 6.

⁹¹ У Струшком: страж(..) 99.

⁹² Д. Гортан-Премк назива их синтаagma мобилних односа. Д. Гортан-Премк, Аку-
затїивне синтагме, 56.

⁹³ У Бистричком: люди 21.

⁹⁴ У Бистричком и Струшком правилно је написано: пожек'цѣ.

1.6. У реченицама: и да имь да дѣль ѡт коуке 9, коиъ кетъ даль царь землю и градовѣ 131, глагол *дати* употријебљен је у значењу *дати на коришћење, ѡклонити*. У овим примјерима имамо релативну промјену улоге објекта, изазвану промјеном односа субјекта према објекту.⁹⁵

1.6.1. Комплексна семантика глагола *дати* долази до изражаја и у примјерима: ако кто изнесе милостнѣ книгоу 66 {C-}, ако кто дастъ милость царевѣ 80, ако дастъ милость царевѣ 80 {C-}, ако да книгоу милостнѣ цареву 110 {C-}, који се могу тумачити на два начина: 1) *дати* = *ѡказати*; релативна промјена улоге објекта (глаголом се истиче објекат, указује на њега); 2) *дати* = *уручити, извадити*; синтагме мобилних односа.

1.6.2. Релативну промјену улоге (статуса, позиције и сл.) објекта имамо и у синтагмама са глаголима: *ѡставиши* — и да постави цркви велика протопопѣ 7, и светителѣ да поставе доуховнике 11, и ѡт съда кто постави по митѣ или митрополита, или епискоупа или игѣмена 13, да си постави свога калогѣра 44 {C-}; *предаши* — и прѣдаде царство ми игоу меномъ цркви 18 {C-}, да моу прѣда конь, и стань вьсь 116, и кѣфалаамъ да прѣдадѣ поутове 147; *продати* — и кто прода христѣанина 26 {C-}; и др. — аште кто позна лицѣ под чловѣкомъ 94, да га оуемчи соудѣа царевѣ 128, и ако ѡпри меропьхъ господара⁹⁶ 128, и ако кто поиште соудомъ гоусара и тати⁹⁷ 138, ашто кто жѣпланинь при граганина 166 {C-}.

1.7. Глагол *ѡлатиши* са својим објектом означава компензациони однос. Појам који се компензира истовремено је и појам коме је компензација намијењена, те овдје можемо говорити и о намјенском односу: този село да плати враждоу 25 {C-} [← оно село које то учини да плати вражду], ѡноиѣзи селоу в'соу тѣзи злобѣ да плати ѡколина 60 {C-}, тоузи попашѣ да плати ... да плати попашѣ 78, да плати све този ѡколина 117, градѣ да плати гловоу⁹⁸ 160 {C-}.

1.8. Објектом у акузативу обиљежени су појмови који су за субјекте везани односом посесивности: кѡи властелинь ѣзѣма дѣт'цѣ или пакы и не ѣзѣма дѣт'цѣ 41 {C-}, да си имаю свою баштин'ноу землю 38 {C-}, тѣзи да имат кговоу баштиноу 41 {C-}, кои имаю цркви баштин'не оу своиѣх баштинах 44 {C-}, и ѡтроке што си кто имаю 46 {C-}, и еште ѡтроке што си имаю властеле 47 {C-}, кто ли ѣмре, а има едѣно село 60 {C-}, да иѣх имаю ѣ бацинѣ и ниѣх дѣт'цоу оу бациноу Б46 {A-, C-}.

1.8.1. Примјери: ако кто ... рече милостника имамъ 66 {C-}, што имаю с кѣм соудѣ цркви 66 {C-}, имамъ прѣистава ѡвдези на дворѣ цареву 67, припадају синтагмама с објектима апстрактних односа,⁹⁹ али односи који се њима казују нису односи посесије у правом смислу. Ове појмове може-

⁹⁵ Д. Гортан-Премк назива их синтагмама с релативним промјенама објеката. Д. Гортан-Премк, *Акузативне синтагме*, 63.

⁹⁶ У Струшком: (..)дара.

⁹⁷ У Струшком и Бистричком у једнини: тата Б145, С92.

⁹⁸ Синтагме с глаголом *ѡлатиши* могу означавати и мјерни однос.

⁹⁹ Према врсти односа који се успоставља између објекта и управног глагола, у оквиру објекатских синтагми разликујемо: 1. синтагме с објектима конкретних односа, 2. синтагме с објектима апстрактних односа и 3. синтагме с објектима просторних и временских односа. Д. Гортан-Премк, *Акузативне синтагме*, 20.

мо схватити као нешто што егзистира ван субјекта, није у његовом по-сједу, али је на извјестан начин везано за њега.

2. И синтагме са двоструким објекатским односима налазе се у тексту.

2.1. У синтагми с глаголом *поставиѡи* биљежимо конструкцију са два акузатива:¹⁰⁰ а *вони* *доуховници* *коиѡъ* *нѣсѡ* поставили *доуховнике* да се *ижденоу* 11 {С-} (= а они духовници који нису постављени за духовнике, да се изагнају). Умјесто другог акузатива, могла би се употријевити приједлошко-падежна веза *за* + *акузатиив*.

Реченична конструкција је нешто другачија у примјеру: *коѡ* *сѡ* поставили *изѡбравѡши* *доуховнике*¹⁰¹ *архѣереиѡ* 2 {С-} (= које су архијереји изабрали и поставили за духовнике).

2.2. Глагол *вѣровати* тражи допуну у акузативу: *соудѣ* *тоузи* *книгоу* да не *вѣроујуть* 162 {С-}, и *оупроси* га *царѡ*, *вѣровати* ли *га* *кю* Б54 {А-, С-}.

2.2.1. Поредбени однос нарочите врсте успоставља се у реченици са два акузатива: *вѣрѡи* *га* *колико* *мене* Б54 {А-, С-}.

3. У акузативним синтагмама адвербних односа се „ближе детерминше конкретна реализација глаголске радње, целе синтагме или неког појма у њој”.¹⁰²

3.1. Употреба акузатива у адвербним временским синтагмама ограничена је на синтагму *тѡ* *часѡ* (одмах): *тѡ*¹⁰³ *часѡ* да *прѣидѣ* на *соудѣ* 67, *тѡ* *часѡ* да *грѣде* *опетѡ* с *книгоѡъ*, *кѡ* *царѡ* 125, *тѡ* *часѡ* да *грѣдѡтъ* *кѡ* *кѣфѡлалѡъ* 147.

Придјевска замјеница *ѡај* употријебљена је као обавезни детерминатор јединице временске мјере *час*.

3.2. Синтагмама мјерних односа припадају примјери: и да *мѡ* *дава* *оу* *годиштѡ* *перперѡ* *царевѡ* 71, да *плати* *тысоу*¹⁰⁴ *перперѡ* 88. У синтагми с глаголом *давати* присутно је и значење мобилности.

3.3. У синтагмама мјерно-временских односа одређује се дужина трајања глаголске радње: да *прѣбоудѣ* *дома*, *ѣ*. *неделѡ* 57 {С-}, и *заманицоѡъ* да *моу* *кѡси* *сѣна* *дѡнь* *ѣдѡнь* 71.

Бројеви *један* и *ѡри* имају карактер обавезних детерминатора у овим адвербним акузативним синтагмама.

4. У тексту су присутне и синтагме чији су управни чланови глаголи опште семантике *учиниѡи* и *створиѡи*, а зависни чланови су апстрактне именице: аште ли *владѡка* *владѡ* *сѡтвори* *сѡ* *своиѡъ* *чловѣкоѡъ* 53 {С-}, *кои* *властелинѡъ* на *прѣселници* *коиѡ* *призмоѡъ* *коѡ* *злѡ* *ѡчини* 59 {С-}, и *кто* *злѡ* *ѡчини* 73, или да *дастѡ* *кои* *ѣ* *злѡ* *ѡчинилѡ* 73, *тере* *ѣ* *ѡчинилѡ* *оубиство* 87, *акѡ* *коѡ* *злѡ* *ѡчини* Б54 {А-, С-}, *дворанѡ* *властелѡсци* *ако* *ѡчини* *коѡ* *злѡ* 104 {А-}. Поред акузативног синтаксичког односа, у овим синтагмама постоји и „интерсинтагматски однос”¹⁰⁵. У њима синтагматско значење се дјелимично или

¹⁰⁰ Овај примјер наводи и И. Грицкат-Радуловић. В. И. Грицкат-Радуловић, *Аѡноски прѣпис*, 218.

¹⁰¹ У Бистричком: *доуховникѡ* 2.

¹⁰² Д. Гортан-Премк, *Акузатиивне синѡагме*, 151.

¹⁰³ У Бистричком: *тѡ* 88.

¹⁰⁴ У Бистричком и Струшком правилно је написано: *тысоуѡю* Б91 и *тысѡштоу* С51.

¹⁰⁵ О интерсинтагматским семантиолошким односима в. код Д. Гортан-Премк, *Акузатиивне синѡагме*, 30.

потпуно губи, тј. развија се у лексемско значење: *учиниѡи убисѡво* = *убиѡи*.

5. Конструкције типа: *господинъ царь кьди име сына женити или, крьщеник* Б123 {А-}, и данас се често чују,¹⁰⁶ али у семантичком смислу однос који се њима исказује непрецизан је. Могућа је трансформација: [← када треба сина да крсти]. Ако у анализу укључимо и синтагме овог типа које припадају савременом разговорном језику, можемо закључити да се увијек ради о неким догађајима у којима агенси узимају учешћа.

6. Уз негиране глаголе најфреквентнији је генитив, али има примјера и са акузативом.

6.1. Уз глаголе којима се допуњава конструкција да нѣсть вољнь, објекат је у акузативу:¹⁰⁷ *проню да нѣсть вољнь никто продати* 61, да нѣ вољнь никон властелинь ... *загравити коуплю* 112 {С-}, да нѣ вољнь никон властелинь ... *динаре мѡ силомъ наврькы* 112 {С-}, да нѣсть вол'нь властелинь ... *задржати или зарочити своє люди или ине трьговце* Б117 {А-, С-}.

6.2. Објекатске допуне негираних глагола *исѡравити* (= извршити) и *ушчуваѡи* имају облик акузатива: и не всхощтет испарити *повелѣнѡа* црькви 4 {С-}, ако ли не ѡзблюдѡ *стражѡ* 148.

6.3. Глаголи *даѡи* и *имаѡи* у негацији траже објекатску допуну у генитиву,¹⁰⁸ али биљежимо и ове примјере: *векє тѡмзи црьквомъ да не има ввласть* 45 {С-}, *докле моужѡ не даде гласъ* 69, ако ли *га* не да село 94.

6.4. Глаголи *ѡречуѡи* и *ѡреслушаѡи*, чија семантика је таква да садржи у себи негацију, траже допуну у акузативу: и прѣчює *законъ царьскѡи* 37 {С-}, кои би *цара* прѣслоушали 119, *тере* и прѣслоуша *книгоу* соудѡ царева 139.

6.5. Услѣд обличког једначења акузатива и генитива када је ријеч о бићу, неке примјере могуће је двојачко интерпретирати: и штєли да не ѡве *никѡна властъ калогѡра* или *чловѣка* црьковна 34 {С-}, ако ли не оузымаа *сына*, нь имаа *дъштеръ* 48 {С-}, и да рече не наидохъ *прѡистава* 67, царин'никъ *царевъ* да нѣсть вољнь *забави* или *задржати* *трьгов'ца* 114 {С-}, *никто* ничиєга *чловѣка* да не прѡиме 129 {С-}, *никто* шт *нихъ* да не прѡиме *ничиєга* *чловѣка* оу тѡмницоу Б180 {А-, С-}.

Акузатив с ѡриједлозима

Приједлог за

1. Приједлошко-падежна конструкција *за* + *акузатив* фреквентна је у значењу намјене: *гдє се изнесете двѣ книзѣ царевѣ за еднѡ ипотєсь, за землю* 84, *соуд'винє да не за котъль. ни шправѣ никоє* 85, *книєе царевє, коє се приносє прѣд соудѡе, за што любо* 102, да кєт *логошєтѡ, ѡ. перперъ. за хрѡсовуль ... а дѡакѡ за писанѡе, ѡ. перперъ* 123, *шт сьда напруѣдѡ да кєтѡ порота и за много и за мало* 141, ако пише *книгоу* царь или по срѣчѣ или по *любви* или по *милости* *за нѣкога* 162 {С-}.

¹⁰⁶ Истог су типа синтагме: *имам уѡакмицу, имам свадбу* и сл.

¹⁰⁷ О објекатским допунама уз негирани глагол „узети”, које имају извјесних специфичности, писано је код генитива.

¹⁰⁸ Уп. са генитивом.

2. Овом приједлошко-падежном конструкцијом означава се и узрок: и светителіе да не проклинаю хрїстїанъ за сьгрѣшенїе доуховно 5, за невѣрѣ за в'сако сьгрешенїе. братъ за брата. и штыць за сына. родимъ за родима ... да не плати 55 {С-}, да се соуде ... за свое дългове. а за царевѣ. да гредѣтъ прѣд соудїе. за крѣвь. за враждѣ. за тати. за гсцаре¹⁰⁹. и за прѣѣм людскыи 68, силѣ да нѣсть никомоу ни за единъ дългъ¹¹⁰ 100, ако пишѣ за што люво, за гоусара и тати. или за коѣ люво оправданїе соудьбно 139, што имаю соудъ мегю совомя. за враждоу. за гоусара. за тати. за прѣѣмь людскыи. за(..)¹¹¹ за землю 170 {С-}.

3. Садржај сваког наредног законског члана наговјештава се синтагмом која има карактер наслова, или се пак налази на почетку новог члана: најпърво за хрїстїан'ство 1 {С-}, и за доуховнїи дългъ всакъ чловѣкъ да има повиновенїе ... къ своимѣ архїерїю 4 {С-}, и за ересь латин'скоу 6, за невѣрѣ за в'сако сьгрѣшенїе 55 {С-}, за попашѣ 78, за пот'кѣ 79 {С-}, а за мегїе земли што се потвараю села мегю совомя 80, а за мегїе сел'ске 81, за штвои 103 {С-}, а за соудове што имаю мегю совомя 166 {С-}, за градозиданїе С73 {А-, Б-}. Напореѣо с овом конструкцијом, у овој функцији употребљава се и *локашїив* с приједлогом *о*.

4. *Локашїив* с приједлогом *о* могао би да стоји умјесто синтагме *за* + *акузашїив* и у примјеру: да нѣ вољ штпърчїа ине рѣчи говорити потвор'нѣ. на шногазїпърїца. ни за невѣрѣ¹¹² ни за ино дѣло 151.

5. Забїлѣжен је један примјер употребе ове конструкције уз глагол *їоуздашїи се*: кто ли се пошзда за што да плати симосѣдмо 101.

У *Бїстричком їрейису* изостаје приједлог, тј. стоји акузатив без приједлога.

6. У примјерима: да соу вол'ни ними. или ... или за доушоу штдати 40 {С-}, и кои се прѣ за свою прїт'чїю¹¹³ 151 везом *за* + *акузашїив* означена је сврха вршења глаголске радње.

7. Квалификативно значење ове конструкције срећемо у примјеру: тзи да ѣсть прѣстѣ шт тогази дълга за кои ѣ былѣ позванѣ 92.

8. Овом приједлошко-падежном конструкцијом указује се и на остваривање контакта у процесу замјене: и да им' се продава жита. и вина и меса. за динар што иномѣ за два 63, да даѣ пър'ца кои се кїе за нїо прѣти [← који ће се умјесто ње парничити] 75.

Приједлог на

1. Именице *суд* и *двор*, које се схватају као мјеста високог значаја, када стоје у служби глаголске одредбе означавајући циљ кретања, добијају облик *акузашїива* с приједлогом *на*: ако га кто позове на сѣдѣ ... потомѣ да гредѣ на соудѣ 57 {С-} [← ако га ко позове да дође на суд], да си дастѣ

¹⁰⁹ У Струшком: г(..)сара 61.

¹¹⁰ У Струшком: ни за што 59.

¹¹¹ У Бїстричком: за крѣ (умјесто: крѣвь) 179.

¹¹² У Струшком: (..)ѣ.

¹¹³ У Струшком: прї(..) 103.

жена моужоу глас, да греде на сѣдь 69, и не поиде на соудь 92, съ чимь прїидеть на дворь царевь 107 {C-}, кои соужьнь стече на дворь патрїарховь 108 {C-}, а никто да се не позива на дворь царевь 140 {C-}, пьр'ци кои исходе на сѣдь царевь 155 {C-}.

У примјеру из *Аѣшонскоѣ ѡреѣиса* налазимо акузатив с приједлогом *на*: ть чась да прїиде на соудь 67. На паралелном мјесту у *Бистричком ѡреѣису* стоји: тьи чась да прїиде на соудѣ 88, што може бити акузатив множине или локатив једнине.

1.1. Уз глагол давања (*даѣи*) забиљежен је примјер:¹¹⁴ дати коу врата старѣга на соудь 65. Иако се овим глаголом не означава кретање, оно се подразумијева, те је и овдје акузатив са приједлогом употрејебљен да означи мјесто завршетка глаголске акције.

2. Биљежимо и смјештање завршетка акције кретања на површину, на горњу раван појма с именом у акузативу: да нѣсть вол'нь властелинь ... задрѣжати или зарочити своє люди или ине трѣговце да не гредоу на трѣговѣ цареве Б117 {A-, C-}.

3. Приједлошко-падежна конструкција *на* + акузатив у финалном значењу јавља се уз девербативне именице или именице које добијају функцију објекта уз имплицирани предикат, контекстуално одређен или искуствено препознатљив. На базичном нивоу ови примјери имају финалну клаузу: иже соу примили благословенїе на доуховьчѣство¹¹⁵ 11 {C-} [← да би били духовници]; да не гредоу ... ни на сѣно. ни на воранїе. ни на виноградь. ни на еднѣ работѣ 37 {C-} [← да би купили сијено итд.]; ако ли га боуде втслалъ царь, или соудїе на работоу 67 [← да би радили]; тере встаноу на градѣкнїе вкол'на села или жоупа на нѣговоу кѣкю. и на нѣговѣ добитькѣ 133 [← да би плачкали његову кућу и његову стоку].

4. Име појма на који је усмјерена (управљена) глаголска радња добија облик акузатива са приједлогом *на*: и да се не наведе приставѣ на женоу 69, да нѣ вољ втпърьчїа ине рѣчи говорити потвор'нѣ на вногази пьр'ца 151.

4.1. У примјеру: кто ли се наиде изьгнавь метохїѣ на меропшинѣ 37 {C-} имамо неку врсту усмјерености у правцу појма с именом у акузативу односно промјену једног положаја, односно стања у друго.

5. Необичан је примјер: а инь никто вт воиникѣ да имь не поможѣ на порвицѣ. ако ли кто потече и поможѣ на порвицѣ 120, који се може схватити као одредба околности у којима се врши глаголска радња.

6. Комплексна је семантика примјера: и ако боудѣ попь на този дошьль 25 {C-}. Осим значења околности [← у таквим околностима], латентно су присутни и: концесивно [← иако су околности такве], временско [← након што је то учињено], па чак и мјесно значење.

Мјесно значење је преовладало у *Бистричком ѡреѣису*, гдје налазимо локатив: на томзи 21.

7. Уз глагол *биѣи* јавља се израз *на ѡѡѣребу*, који би се могао супституисати са *ѡѡѣребно*: и боудѣ мѣ на¹¹⁶ потребоу дворь чинити и коукѣ Б123 {C-}.

¹¹⁴ Именица *двор* уз глагол *ѡредаѣи* стоји с приједлогом *у*.

¹¹⁵ У Бистричком правилно је написано: доуховничѣство 11.

¹¹⁶ У Струшком: (...) потребоу 74.

8. Уз глаголе *рѣписати*, *рѣлагати* стоји *акузатив* с приједлогом *на* да значи начин вршења глаголске радње: *рѣчи рѣлаган'нѣ на ино што нѣ повелѣль царь 127*, или ако боудѣ рѣписали *книге на инѣ шѣраць 152*.

9. Овом приједлошко-падежном везом одређује се и значење мјере и то индиректно, оријентисањем према познатом појму: и *на тисоуштѣ кѣкѣ, да се хранѣи оу монастырѣихѣ, н. калогѣрь 17*.

10. Приједлошко-падежном везом *на* + *акузатив* одређује се и вријеме вршења глаголске радње, тачније — њоме се казује када се што збива.¹¹⁷ Као лексички експоненти ове временске конструкције јављају се именице *шѣдѣ* и *рокѣ*: и *кто боудѣ позванъ ... и не рѣидѣ на шѣдѣ 56 {C-}*, ако рѣидѣ *на рокѣ рѣд сѣдѣ 92*, да плати *господаръ в'се мероп'хѣ на рокѣ 128*.

Као семантички еквивалент ове конструкције могла би да стоји временска конструкција *о* + *локатив*.

11. И. Грицкат-Радловић, наводећи неке устаљене колоквијализме, даје и овај примјер: *кои дрѣже дрѣжавоу на сѣ¹¹⁸* (= држе засебно).

Приједлог *по*

1. Приједлошко-падежну конструкцију *по* + *акузатив* срећемо у дистрибутивном значењу: *отъ свакога села, по љ. перѣперѣ 123*.

Приједлог *под*

1. Као лексички експонент приједлошко-падежне конструкције *под* + *акузатив* јавља се у свим забиљеженим примјерима именица *црква*: *цркви царскѣ да се не подлагаю под цркви велѣ 32 {C-}*, да соу вол'ни ними. или *под црковѣ дати 40 {C-}*, да нѣсть вольнѣ господинѣ царь ... теѣи цркви *под велѣ* подложити *црквоу¹¹⁹ 44 {C-}*, подложивъ свою црковѣ, *под дрѣгоу црковѣ 45 {C-}*, да нѣст вольнѣ никто подложити *под црковѣ 61*.

У свим наведеним случајевима казује се да неки појам заузима потчињени, подређени положај у односу на цркву и њену власт. У четири забиљежена примјера детерминисана радња представљена је глаголом са префиксом *под-*, те употребом приједлога *под* долази до редупликације значења.

Приједлог *рѣд*

1. Акузативну конструкцију с приједлогом *рѣд* налазимо у мјесној функцији:¹²⁰ *да гредѣтъ рѣд соудѣ¹²¹ 68*, *кто позовѣ кривца рѣд соудѣ 91*

¹¹⁷ Овакво означавање времена може се формулисати као идентификациона јуктеприорност. Уп. С. Павловић, *Дештерминативни падежи*, 88.

¹¹⁸ Овај примјер подсјећа на примјере из савременог говорног језика: кућа је на њему (кућа је његово власништво), имање је на њој и сл.

¹¹⁹ У Бистричком стари наставак: *црковѣ 44*.

¹²⁰ Ово мјесно значење може се формулисати као адлативна антелокализација. В. С. Павловић, *Дештерминативни падежи*, 36.

¹²¹ У Струшком: *соуд(..)*.

[← да дође пред судије] ако прѣиде на рокъ прѣд сѣдїе 92, и позове, да га дадѣ прѣд сѣдїе 94, ако ли га не да село прѣд сѣдїе 94, коѣ се приносе прѣд соудїе 102, и да их принесѣ прѣд цара¹²² 102, а што нагкѣ оу тѣгкѣ земли на воицѣ. да веде и несе прѣд цара и воеводе 111 {С-}, тѣкмо да гредѣ всакыи прѣд свога сѣдїю 140 {С-}, да идоу прѣд сѣдїе 152 {С-}, да гредѣтъ ... прѣд цара 169 {С-}, станицы царевы да гредоутъ прѣд сѣдїе 170 {Б-, С-}, да гредѣ всакы прѣд свога соудїю оу чинѣ боудѣ власти Б178 {А-, С-}.

Приједлог прѣз(ь)

1. Приједлошко-падежном везом прѣз(ь) + *акузатив* означава се да нешто пролази простором који обухвата обим појма с именом у акузативу:¹²³ тере прѣидѣ шпетъ прѣз нихъ землю {С-}, прѣзъ конѣ прѣидѣ дрѣжавоу 54 {С-}, и ако се шѣрѣте гоусарѣ шшѣдѣ прѣзъ дрѣжавоу краиштника 132.

Просторни однос који се означава овом приједлошко-падежном везом у книжевном језику казује се *акузативом* с приједлогом *кроз*.

2. Акузатив с овим приједлогом означава да се глаголска радња (не)реализује не узимајући у обзир, тј. обилазећи појам у акузативу. У тексту су, у овој вези, потврђене именице законъ (4 пута) и повелѣникъ (једанпут): а ино прѣзъ законъ ништа да мѣ се не оузме 71, да нѣсть вољнь ниѣдинъ господарѣ прѣзъ законъ¹²⁴ ништа оучинити 128, ако се кто ѡт нихъ шѣрѣте шпелѣникъ села и люди и затрѣвъ прѣзъ законъ царевъ 131, ако ли се кто шѣрѣте и прѣлежи оу то(..)зи селѣ. прѣзъ законъ и повелѣникъ царевѣ 172 {С-}.

Приједлог оу(вь)

1. Приједлошко-падежном везом у + *акузатив* одређује се мјесто завршетка глаголске акције:¹²⁵ нѣ да гредѣ оу инѣ монастыре 22, да не гредоу ѣ меропшинѣ 37 {С-}, да га поведе ѣ припрѣвнѣ село 94, оутече оу царевѣ полатѣ 108 {С-}, людїе кон се вракаю изъ тѣгкѣ землицѣ оу землю царевѣ 109 {С-}, а да га гредѣ на прѣда оу ина села 122, гдѣ приходнѣ ѣ чїе люво село 122, ере их нѣсѣ оу село пѣстили 149, и да се врѣже оу тѣмницѣ 157 {С-}, и кто прѣда сына или врата оу дворѣ Б54 {А-, С-}, ако лї ѣ себрѣ да хвати оу котѣль Б104 {А-}.

2. Циљ глаголске радње обиљежен је овом приједлошко-падежном везом: кто проводи дрѣжнѣга чловѣка оу тоуждѣ землю 95 [← да би га одвео у туђу земљу].

2.1. У слѣдећем примјеру јавља се циљна конструкција на мјесту локативне: и да се заточе оу инѣ землю не знаемоу 144 {С-}.

¹²² У Струшком: царѣство ли 62.

¹²³ Ово мјесно значење може се формулисати као перлативна интралокализација. В. С. Павловић, *Дѣтерминативни падежи*, 10.

¹²⁴ У Струшком препису једна ријеч: прѣзаконъ 85.

¹²⁵ Ово мјесно значење може се формулисати као адлативна интралокализација. В. С. Павловић, *Дѣтерминативни падежи*, 11.

3. Конструкција *акузатива* са приједлогом у користи се и за изражавање наміјене специфичног карактера: *нь штрокь § прикіѣ да се не дає никь-да 46 {C-}*, *да их имаю оу баштинѣ вѣчноу 46 {C-}*, *да им соу § баштиноу 47 {C-}*, и што запише господинь царь баштинѣ комѣ запише село оу баштинѣ 123 {C-}, *да соу вол'ни шт своихъ виноградь и шт землє оу прикюю штдати 165 {C-}*.

Овдје спада и примјер: и кто прода христіанина оу иновѣр'ноу вѣроу 26 {C-} [← људима друге вјере].

4. Уз глаголе који указују на промјену одређеног стања, положаја и сл. у друго стоји појам у *акузативу* с приједлогом оу односно вь, да означи на шта се односи, тј. у чему се састоји та трансформација: што се сѣ швратили христіанє вь азим'ство да се вьзврате шпеть вь христіанство ... и не вьзвратив' се вь христіан'ство 6, кои се соу швратили вь вѣрѣ латинскѣ ... и да е врати в'саки вь христіанство 7, швративь христіанина вь вѣрѣ латин'скѣ 8, ако §злюби да се кръсти § христіан'ство 9, докле се шврати шпеть оу послушаніє¹²⁶ 23.

5. Конструкција *акузатива* с приједлогом вь служи и за непосредну идентификацију времена: вь лѣто /шунз. индиктионь .б. вь праздникъ вьзнесе́ния господна мѣсеца маја .ка. дьнь. А164, вь лѣто с.ш.ж.в. индикт'ион седм'и А192.

Интересантан је примјер: кою рѣчь изговоре оу прѣвинѣ тѣзи рѣчи да соу вѣрване 155 {C-} (= у први мах).

6. У примјеру: кѣди се прѣ властеле. кто се § што шпри, да дава еице 91, специфична семантика глагола захтијева допуну у *акузативу* с приједлогом у.

7. Израз оу вєщѣніє значи врло јефтино: да мѣ кѣплю кою продасть оу вєщѣніє 114 {C-}.

8. Акузатив с приједлогом вь биљежимо и у примјеру: и такози вь шбличеніє. ако се што гдѣ лицемь оухвати оу нихъ 137. Могућа је трансформација: [← а за обличєње, тј. доказ кривице сматра се ако се што гдје непосредно ухвати), гдје на дубинском плану акузативна конструкција функционише као предикативна допуна.

Инструментал без приједлога

1. Уз глаголе *ударити*, *бити* појам обиљежен инструменталом јавља се у спроводничкој функцији: и да се виє стапи 49 {C-}, и да се виє стапи 86, да се оудари стапи ,ѣ. крати 157 {C-}.

1.1. Инструментал привидно спроводничког типа присутан је у сљедећем примјеру: жѣпа жупѣ да не попасе добиткомь ништа 77. Овдје је испуњен неопходан услов за успостављање спроводничке радње од стране бића „спроводника”: самоактивно вршење радње.¹²⁷

2. Идентификовање услова, околности под којима се глаголска радња врши, те помоћних средстава за њену реализацију, остварује се употребом омогућивачког инструментала: кои властелинь ... коє зло шчини. земли

¹²⁶ У Струшком: шврати ш(..) в(..) послуш(..) 16.

¹²⁷ М. Ивић истиче: „Српскохрватски ... не прави никакве разлике између појмова-бића и појмова-животиња у спроводничким ситуацијама”. М. Ивић, *Инструментал*, 32.

плѣном 59 {C-}, што се зло зчини томъзи селъ пожегълм или чимъ любо 60 {C-}, ако се шѣрѣте кон любо потвор'никъ иште кого потворомъ и лъжомъ, и шѣвзомъ 156 {C-}.

3. У пасивним конструкцијама инструментал се јавља да обиљежи појам над којим се испољава радња коју врши субјекат. Овај инструментал којим је обиљежен појам — носилац стања има „заступничку” функцију: штдѣлкнъ хлѣвомъ и иманиемъ 71, а тем'зи штдѣлкнъ 72.

4. И инструментал „узрока” заступљен је у тексту.

4.1. Инструментални облици именица *воља*, *хиђење*, припадају категорији „активног изазивача”,¹²⁸ јер вољни моменат непосредно подстиче вршење радње: прѣстоупивъ что любо шт сиега закона воломъ и нехотѣнемъ 4 {C-}.

4.2. Инструменталом „унутрашње побуде” обиљежен је појам који утиче на појаву вољног импулса за вршење радње: кои властелинъ на прѣселицы комъ пиздомъ кое зло зчини 59 {C-}.

4.3. Као „непосредни подстрекач” може се протумачити појам у инструменталу у слѣдећем примјеру: и ако не чюе и не оуэхоккѣ исправити заповѣдѣю доуховную 5.

5. Инструменталом „критеријума”¹²⁹ идентификује се појава на основу које се реализује радња означена предикатом: ако кѣтъ кто што комъ кривъ. да иште сѣдомъ и правдомъ 34 {C-}, да знимаю свои доходъкъ закономъ¹³⁰ 63, да иштѣ сѣдомъ¹³¹ шт светаго краля 80, и ако кто поиште соудомъ гоусара и тати 138, кѣво боудѣ пропѣревикъ да га шправе шчина дружина поштомъ Б104 {А-}.

6. Уз глагол *обладати* јавља се објекатски инструментал. По свом значењу он припада категорији инструментала носиоца стања, јер појам њиме обухваћен на себи трпи вршење глаголске радње: да шладаю в'сомъ коуквомъ. кобилами и кон'ми. и шѣцями и инѣмъ вѣмъ 18 {C-}, цркъвами да шлада господинъ царь 30 {C-}, и да шлада светитељ 8 троизи цркъви доуховнимъ дѣломъ 44 {C-}, такожде и кнезове ... кои се шѣрѣтаю сели и катѣни шладакшѣ 135 {C-}.

7. Категорији адноминалног инструментала припада инструментал уз придјев *вољан*, што је у вези са употребом овог падежног облика уз глаголе типа *владати*, *расйоложати*. Њиме је обиљежен појам од кога зависи дата особина. Овај инструментал припада „омогућивачкој” категорији: да соу вољни ними 40 {C-}.

7.1. Истог значења је и инструментал уз декомпоновани предикат *имати област*: векѣ твомъзи цркъвомъ да не има шладасть 45 {C-}.

8. Инструментал без приједлога врши функцију агенса у пасивној конструкцији: кои соудѣ кѣт о дворѣ царевомъ. и оучини се конъ зло. тѣм'зи да се раз'соудѣи 140 {C-} (= тим судијом нека се пресуди) [← он нека пресуди].

¹²⁸ В. М. Ивић, *Инструментал*, 79.

¹²⁹ Ова семантичка категорија интерпретира се у лингвистичкој литератури и начински, па чак и узрочно. В. С. Павловић, *Дешерминативни падежи*, 105.

¹³⁰ У Бистричком: *законъ* 63.

¹³¹ Грешком је написано *сѣвдомъ* 77.

9. Инструментал често губи падежни карактер и прелази у одредбено значењску категорију. Детерминација глагола остварује се на различите начине:

ајрибуџом уз ријеч *вбразь* (= начин): *сим'зи вбразомь* (= овако) да се вчисти хрїстїан'ство 1 {С-}, *тм'жде вбразомь* да се кажѣ 130 {С-}, *симзи вбразомь* да се скрати тат'ба и г'сар'ство 135, тизи в'си да се кажоу *вбразомь* вьше писаннимь 135 {С-}, *сим'зи вбразомь* да се каже тат' и г'сарь вбличнымь 137.

ајсїрактїним именицама: и *заманицомь* да моу коси с'бна дьнь едїнь 71, а динаре мѣ *силоь* наврькы ... кто ли се нагкє *силоь* растоваривь 112 {С-}, и *воломь* да си походи сь своимь коупломь 114 {С-}, ако се што гд'ѣ *лицемь* оухвати оу нихь 137 {С-}, ако ли се вбр'ѣтета пар'ца *нам'ѣромь* на двор'ѣ царев'ѣ 140 {С-}, што рекоу *доушомь* ер сѣ изг'внии 150, и ако кто што оухвати г'шено или крадено, *лицемь* или *силоь* (...)зето 171 {С-}.

М. Ивић у својој књизи „Значења сх. инструментала и њихов развој¹³²” истиче (243) да се још у нашем старом језику: „прилози, настали у духу овог принципа детерминације помоћу инструментала, јављају као лексичке речи, тј. немају свој основни именички облик.” Као примјер наводи прилог *нахвалицом*: аште кто попасе жито, или виноград, или ливадѣ *гр'ѣшом* ... ако ли *навалицомь* попасе. да плати попашѣ 78, кто н'ѣсть дошьль *нахвалицомь*¹³³ по сил'ѣ 87, ако ли боуде приш'ль *нахвалицомь* 87.

Инструментал с приједлозима

Приједлог за

1. Приједлогом *за* с *инструменталом* означава се да један појам долази по времену послѣ појма обиљеженог инструменталом: гдѣ пр'ѣстои влахь или ар'банасинь на сел'ѣ. на том'зи сел'ѣ да не стане др'вгы *за нимь*¹³⁴ гр'ѣде 83.

Ова синтагма садржи и мјесну компоненту, јер указује да један појам прати други крећући се за њим у простору.

Приједлог *мегю* (междоу)

1. Приједлогом *мегю* с *инструменталом* одређује се појам означен управном ријечју просторно:¹³⁵ има едїно село, ѣ ж'пє, или *мегю*¹³⁶ *ж'пами* 60 {С-}, ако кь врьдо п'сто *междоу ж'пами* 148.

2. Овом приједлошко-падежном везом означава се и нека врста узамности, повезаности: пот'ка *мегю селимь*¹³⁷ н. перпер 79, а за *мегкь зємли* што

¹³² В. М. Ивић, *Инструментал*, 243.

¹³³ У Струшком: *нахвалицимь* 43.

¹³⁴ У Струшком: *нимє* 39.

¹³⁵ Ово мјесно значење може се формулисати као локативна интралокализација. В. С. Павловић, *Детерминативни падежи*, 38.

¹³⁶ У Бистричком: *мегоу* 60.

¹³⁷ У Бистричком: *сєли* 75, а у Струшком: *сєломь* 34.

се потвараю села мегю собомь 79, и не имаю оум'есе никое мегю собомь и мегю свомь¹³⁸ дрьжавомь 145, а за соудове што имаю мегю собомь 166 {С-}, што имаю соудь мегю собомь 170 {С-}.

Приједлог над

1. *Инструменталом* с приједлогом *над* употријебљеним с поредбеним значењем казује се да нешто заузима положај изнад појма с именом у инструменталу. На примјер: ии их прѣдддѣ властелє кои соуд над' ними 137.

2. Ова приједлошко-падежна веза појављује се и да обиљежи *владање*: и не вѣде на¹³⁹ том'зи жоупомь *единога господара* 147.

Приједлог под

1. У преписима појављује се само један примјер приједлошко-падежне везе *под* + *инструментал*: аште кто позна лице под чловѣкомь 94.

Овај примјер садржи два податка релевантна за семантичку интерпретацију:

1. предмет се налази у посједу појма обиљеженог инструменталом,
2. појам с именом у инструменталу прикрива тај предмет, то посједовање.

Приједлог прѣд

1. *Инструментал* с приједлогом *прѣд* означава да се нешто врши у присуству лица с именом у инструменталу: да се соуде прѣд своими митроуполити. и прѣд епискоупи и игоумени ... да се соуде прѣд своомь црковомь 36 {С-}, да га да прѣд сѣдѣли 67, да се соуде прѣд своими господари 68, да говори с нимь прѣд соудѣли царевели 151, да се соуде прѣд властели градскимь и прѣд црковнимь клиросомь ... да га прѣд прѣд владал'цель градскимь и прѣд клиросомь црковнимь 166 {С-}, да их при прѣд сѣдѣм дворскимь 167 {С-}.

Инструменталом су овдје обиљежени појмови бића¹⁴⁰ која нису само посматрачи, него они који ће донијети крајњу одлуку, пресудити у датим ситуацијама.

2. Необичан је примјер (за који не можемо са сигурношћу ни да тврдимо да је инструментал): он'зи кои к (..) рѣи¹⁴¹ прѣд станови 172 {С-} (= онај који је старјешина станова). Данас бисмо умјесто ове приједлошко-падежне везе употријебили генитив без приједлога или инструментал с приједлогом *над*.

¹³⁸ У Бистричком: мегю свомь 150.

¹³⁹ У Струшком и Бистричком правилно је написано над(ь).

¹⁴⁰ Примјер: да се соуде прѣд своомь црковомь можемо парафризирати овако: *да се суде прѣд прѣдставницима цркве*.

¹⁴¹ У Бистричком: старєи 182.

Приједлог с

1. У тексту су потврђени примјери и социјативног и псеудосоцијативног инструментала.

1.1. Социјативни однос исказан синтагмом *с + инструменџал* може бити непосредног и посредног типа. Однос друштва непосредног типа: з'говараџ се сь стар'ци 16, аште ли владыка владь сьтвори сь своимь члов'комь 53 {С-}, што имаю с ким соудь цркви 66 {С-}, да кетъ вольнь всаки мериопхъ прети се сь¹⁴² своимь господаремь. или сь царемь¹⁴³ . или сь госпождомь царицомь. или сь црквиномь. или сь властели царевени¹⁴⁴ . и с кымь любо 128, ако што има потомь да говори с¹⁴⁵ нимь 151 {С-}. У свим овим примјерима контакт између лица-учесника у вршењу успоставља се непосредно у вези с чином вршења. У другом и трећем примјеру конструкцијом: глагол који иначе није социјативног типа + именица означава се стање које се обавезно односи на два партнера.

1.1.1. У примјеру: село селом да пасе 76, вјероватно је грешком изостао приједлог *с*.

У *Бистричком* и *Струшском ирејису* на паралелним мјестима стоји *инструменџал* с приједлогом *с*: село сь селомь Б72, село с' селомь С31.

1.2. Однос друштва посредног типа: да ихъ блюдъ сь стражами 147 {С-}, да гредеть ѿт соудн едины сь вѣвма ѿнѣмази пьр'цема 169 {С-}.

1.3. Социјативна конструкција „цјелине” присутна је у примјеру: сь прѣвсваштѣннимь патриархомь, кврѣ мваникіемь и вѣбли архіерен и црковнымь маліими и великыми и мною благовѣрніимь царемь стефаномь и вѣбли властели царства ми 164 {С-}.

1.4. Занимљив је и примјер: и кто боуде позванъ прѣгкѣ вѣвда с приста-вомь 56 {С-}. На базичном нивоу можемо реконструисати активну конструкцију [← и кога пристав позове у име некога прије обједа]. Значи, лице обиљежено инструменталом врши радњу, али у име неког другог лица, иступајући као његов заступник.

2. Категорији псеудосоцијативног инструментала припада пратилачки инструментал лексикализован апстрактном именицом која открива околности под којима се остварује глаголска радња: и люди кое с вльхов-ствомь изимаю из гробовь 25 {С-}.

3. Примјери: властеле вели да се позиваю с книгомъ сѣдинномь, а прочіи с печатіомъ 58, сь чимь пріидеть на дворъ царевъ ... с тем'зи да е свобод'нь 107 {С-}, и воломь да си походи сь свомь коупломь 114 {С-}, да га свблюде станганинь сь вѣбь 116, ть часъ да греде опеть с книгомь кь царѣ 125, и шпет' се врати с плѣномь 132, да доходи кь прѣвнимь стражемь сь вѣбь¹⁴⁶ што има и носи. да га провагаю. и стража стражи да га прѣдаваю сь вѣбь 150, представљају прелазни тип, налазећи се између социјативне и псеудосоцијативне категорије. Појмове обиљежене инструменталом сврставамо:

¹⁴² У Струшском изостаје приједлог 85.

¹⁴³ У Струшском: царьством' ми 85.

¹⁴⁴ У Струшском: царьства ми 85.

¹⁴⁵ У Бистричком: ш 156.

¹⁴⁶ У Струшском недостаје овај дио 102.

2. На два начина можемо тумачити примјер: на всакои вонцѣ¹⁵⁰ да вбладаю воеводѣ, колико и царь 119

а) као одредбу времена [← за вријеме војних збивања];

б) као одредбу околности [← у околностима војних збивања], а могућа је и мјесна интерпретација.

3. Примјер: да соу на законѣ в всемь како сѣ были оу прьввнх царь 166 {С-} може се интерпретирати на два начина:

1) [← да имају исте законе као што су имали и за владавине пређашњих царева]; гдје именица закон има објекатску функцију;

2) [← да су законски устројени на исти начин као за владавине пређашњих царева]; гдје је ријеч о квалификативном значењу.

4. Занимљив је примјер: да оузме царь на тѣх'зи порот'цѣхъ враждоу 144 (= од тих поротника), гдје бисмо уз глагол узети очекивали *од + генитив*.

5. Ова приједлошко-падежна веза користи се и за исказивање времена вршења глаголске радње.

5.1. Као лексички експоненти ове приједлошко-падежне везе користе се називи оброка, а у временском значењу: властелинъ на вечери да се не позира 56 {С-} (= о вечери), ако ксть на вбедѣ да мѣ кст рокъ на вечери. ако ли ксть на вечери. да га дасть оутрѣ на вѣдѣ 67.

У *Бистричком*, међутим, употребљена је веза *на + акузатив*: ако ксть на вѣдѣ... 88; а у *Струшком ирејису* биљежимо: ако ксть на вбедоу ... да ксть на вѣдоу да га дасть 48.

5.2. Значење времена присутно је и у примјеру: кои властелинъ на прѣселници¹⁵¹ комѣ пизмомъ кое зло счини 59 {С-} [← који властелин за вријеме коришћења права приселице...].

Приједлог о

1. Приједлошко-падежна конструкција *о + локатив* најчешће стоји у наслову, мада у тој позицији срећемо и синтагму *за + акузатив*: о христѣ 1, о доуховномъ дългоу 4, о ресницѣхъ 25, о црковныхъ людехъ 27, о поповѣхъ 38. (Не наводим све примјере због бројности.)

У *Струшком ирејису* наслови углавном изостају.

2. Приједлошко-падежна конструкција *о + локатив* има допунску функцију у примјерима: о всемь да сѣ волни 18 {С-}, црковнѣ людѣ. о всакои правдѣ да се соуде 36 {С-}, да соу на законѣ о всемь како сѣ были оу прьввнх царь 166 {Б-, С-}, всакии о томъ да дасть сводь ... виноу да дасть сводь о том'зи 171 {С-}.

Приједлог по

1. За приједлошко-падежну конструкцију *по + локатив* у мјесном значењу има много потврда.

¹⁵⁰ У Струшком: (..)онцѣ на в'сакои 75.

¹⁵¹ прѣселница = право коначења, исхране и спровођења владара и домаћих виших званичника, као и страних посланика.

1.1. Везивање радње за разна мјеста исте врсте биљежимо у примјерима: и да постави цркви велика протопопе по всѣхъ тръговѣхъ¹⁵² 7, и светителіе, да поставе доуховнике, по всѣхъ иноріа ихъ, по градовѣхъ, и по селѣхъ¹⁵³ 11, игоумени по манастирѣхъ¹⁵⁴ да се ставе добри чловѣци 15 {C-}, и да оуставе по црквахъ законъ кѣноуинскыи 19 {C-}, да живѣ по манастирѣхъ 21, кои сѣде по црковныхъ селѣхъ, и по катѣнѣхъ 27 {C-}, и по всѣхъ црквахъ да се хране оубожи 33 {C-}, кѣфалие што соу по градовѣхъ 63, вол'но да проходи в'саки по тръговѣхъ¹⁵⁵ 114 {C-}, и по градовѣхъ чѣга чловѣка прѣимѣ 130 {C-}, по всѣхъ землахъ, и по градовѣхъ, и по жѣпахъ и по краиштѣхъ¹⁵⁶. хѣсара и тата да нѣсть ни ѣ чимѣ прѣдѣлѣ 134, да поставе страже по всѣхъ поутѣхъ 147. Појам с именом у локативу у свим забиљеженим примјерима је у плуралу.

1.2. Уз глаголе кретања *локаѣив* с приједлогом *ѣо* означава да се радња врши у разним правцима унутар граница означеног појма: соудіе коуде грѣдѣ по земли¹⁵⁷ цареве, и своки вѣласти 105, тръговци кои грѣдѣ по царевѣ земли 112 {C-}, да грѣдѣ безъ забаве по земли¹⁵⁸ цареве 113 {C-}, воиска кога грѣде по земли царевѣ 124, соудіе да проходе по земли коуде комѣ кѣсть вѣласть 168 {C-}.

1.3. Овом приједлошко-падежном везом означава се и смјештеност на разним тачкама исте површине: цркви в'се што се вѣрѣтаю по земли царѣства ми 31 {C-}, меропхоль законъ по в'сеи¹⁵⁹ земли 71, планине што сѣ по земли царѣства ми 82, што воуде плѣниѣно по царевѣ земли 121, коиѣ сѣ послали да исправе по земли 152.

1.4. У примјеру: да се жеже по вѣразоу 10, ријеч је о „указивању на тачку додира између објекта и агенса, односно спроводника радње”.¹⁶⁰

2. У свим регистрованим примјерима приједлошко-падежна конструкција *ѣо* + *локаѣив*, у темпоралној служби, означава односе који се одређују и генитивом с приједлогом *ѣослице*: и кто потвори сиѣ при животѣ и по сѣрѣти царѣства ми 34 {C-}, и по нѣговѣ сѣрѣти вѣштина поѣста вѣтанѣ 41 {C-}, дрѣга по нѣи идѣки да не падне ѣ том'зи селоу 124, и ако се по тоизи вѣравѣ вѣрѣте поличѣ истин'но 144.

3. Приједлошко-падежна веза *ѣо* + *локаѣив* искоришћена је и за одређивање начина односно критерија по којем се врши радња. На базичном нивоу ова падежна конструкција добија као еквивалент начинску клаузу, уведену везником *онако како/ на основу ѣоѣа ѣѣо* и сл. Као лексички експоненти ове конструкције јављају се именице:

закон: да се каже по законѣ светыхъ вѣтѣцъ 8 [← онако како закон налаже/ на основу тога шта закон налаже], и да их слоуша вѣаки по законуу црковномуу 11 {C-}, да их вѣдѣ'са црква по законѣ 11, игоумени да живоу ѣ¹⁶¹

¹⁵² У Струшком: по градовѣхъ и тръговѣхъ 3.

¹⁵³ У Бистричком: ... иноріахъ ихъ 11, а у Струшком: (...)вѣхъ иноріахъ и градовѣхъ. (...)лѣхъ 7.

¹⁵⁴ У Бистричком: манастирѣхъ 15.

¹⁵⁵ У Бистричком: по вѣхъ тръговѣхъ 117.

¹⁵⁶ У Струшком: краиштѣхъ 89.

¹⁵⁷ У Бистричком: землѣ 107.

¹⁵⁸ У Бистричком: землѣ 116.

¹⁵⁹ У Бистричком: вѣси 67.

¹⁶⁰ С. Павловић, *Дѣтерминаѣивни ѣадежи*, 21.

¹⁶¹ У Бистричком: нѣ умјесто по 16.

кѣиновѣахъ по законѣ 16, да иште сѣдомъ и прав'домъ, по законуу 34 {C-}, да ра-
ботаа црѣквалъ по законуу 38 {C-}, да храни попа по законуу 39 {C-}, ако ли га
господаръ не име хранити по законѣ 39 {C-}, да воевают по законуу 42 {C-}, да се
сѣде по законуу црѣковномъ и царьском 66 {C-}, да дадѣ шбои кои иштѣ, свѣдо-
ке. онъ половинѣ. а онъ половинѣ по законѣ 81, тькмо да се соуде по законѣ 85, и
штетон се по законѣ 92, да га шправи порота по законѣ 121, кои се порот'ци клънѣ
и шправе шногази по законѣ 144, да сѣде по законѣ 163 {C-}, да га прѣи ... по за-
конѣ 166 {C-}, да се исправля по законуу царевуу Б177 {A-, C-}, магиникъ и
штров'никъ кои се наге шблично да се каже по закон(..) светихъ штьць С67 {A-,
B-};

шравда: ш всѣмъ да сѣ волни што ѣ прилично по шшти и правдѣ 18 {C-},
развѣ да моу соудѣ соуде по правде 128 [← онако како им осјећај правде на-
лаже], да сѣде и врше по правдѣ 162 {C-}, а шнан книга разаракетъ закон'никъ
не по правдѣ и по законѣ 162 {C-};

сила: и да нѣсть вольнъ господинъ царь ... никомуу шзети ваштине по силѣ
43 {C-}, аште кои властелинъ, шзме владькоу по силѣ ... аште ли себрь шзме по
силѣ владькѣ ... аште ли свою дроугоу шзме по силѣ¹⁶² 52 {C-}, ако по силѣ стане.
да плати пот'кѣ 83, кто нѣсть дошль нахвалицом по силѣ 87, да нѣсть вольнъ
шзети шброка по силѣ 105, да нѣ вольнъ никои властелинъ. ни кои любо чловѣкѣ
зававить по силѣ 112 {C-};

мишо: и митрополитѣ ї епискоупи. игоумени по митѣ да се не поставе ... кто
постави по митѣ ... и ако се наиде кои любо по митѣ ставѣ 13 [← на основу тога
што би дао мито].

У већини забиљежених примјера постоји могућност замјене лексич-
ких експонената одговарајућим прилозима: *шо закону* — *законишо*, *шо
шравди* — *шраведно*, *шо сили* — *насилно*.

Синтагме *шо мишо* и *шо сили* могу се замијенити инструменталом
типа омогућивача:¹⁶³ *мишом* и *силом*.

3.1. Занимљив је примјер: а да не соуде по страхѣ царевѣ 163 {C-} [← на
основу тога што се боје цара].

4. Узрок¹⁶⁴ вршења радње налази се у првом плану у примјерима:

кто ли се наге шжегъ кожкю или гоулно. или сламѣ. или сѣно. по пизмѣ комѣ
98 {C-} [← зато што мрзи некога], ако пише книгоу царь или по срѣчѣ или по
любви или по милости за нѣкога 162 {C-} [← зато што осјећа срѣбу или љу-
бав или милост према некоме].

Као семантички еквивалент ових реченица на базичном нивоу ја-
вљају се узрочне клаузе уведене везником *зашо што/ јер*.

5. У примјеру: шнизи ем'ци кои то соу по томи чловѣкоу 109 {C-} [←
они које је тај човјек поставио за јемце], вјероватно је ријеч о агенсу у
пасивној конструкцији.

¹⁶² У Бистричком изостаје ова веза.

¹⁶³ М. Ивић сматра да је функција инструментала омогућивача „управо везана за на-
чински пратилачки моменат глаголског остварења”. М. Ивић, *Инструментал*, 15.

¹⁶⁴ Значење узрока понекад је веома блиско значењу критерија, што илуструју и ови
примјери.

Приједлог при

У тексту налазимо само два примјера употребе приједлога при с *локативом*.

1. Смјештање неког појма у непосредну близину појма с именом у локативу остварује се употребом приједлошко-падежне везе *при* + *локатив*:¹⁶⁵ *глобаріе кои стоє при (..)діах* 173 {С-}.

Бистрички иреиис омогућава нам да одгонетнемо о којем појму је ријеч: *соудіахъ* 184.

2. У временској функцији ова приједлошко-падежна веза означава да се глаголска радња врши за вријеме онога што значи именица у локативу: и кто потвори сие *при животѣ* и по смрти царства ми 34 {С-}.

Приједлог оу (въ)

1. Много је примјера употребе приједлошко-падежне везе *у* + *локатив* у мјесном значењу: да се каже како пише *оу закон'никъ*¹⁶⁶ *светыхъ втыць* 6, игоумени да живоу *§*¹⁶⁷ *кїновіахъ* 16, да се храни *оу монастырїихъ*¹⁶⁸ 17, и да оуставе по църквахъ *законъ кїновїнскїи калогїром оу монастырїихъ* 19 {С-}, живѣ *оу своїхъ коукїахъ* 21, да не живе *оу тези църкве* 22, да се држи *§* *тѣмици* 23, кои имаю църкви баштин'не *оу своїхъ баштинахъ* 44 {С-}, да га благослови светитель *§* *чиши боуде инори* 44 {С-}, и да влада светитель *§* *тоїзи църкви* 44 {С-}, кто ли *§* *мре*, а има едіно село, *§* *жѣпе* 60 {С-}, братѣници кои сѣ *заедно оу еднор коуки* 65, кои сѣде *заедно §* *едномъ селѣ*¹⁶⁹ 70, и кто се *вѣрѣте оу еднор кѣкы* 72, кои сѣ *оу еднор кѣкы* 73, ако ли се *вѣрѣте* едно *§* *ноїзѣ жѣпе*, *оу* кога любо властелина ... или кетъ църковно село 77, ако *вѣнѣ* властелинъ *сѣрѣра оу градѣ*, или *оу жоупѣ*, или *оу катѣнѣ* 88, а *вѣде §* *горѣ §* *пѣстоши* 94, силѣ да нѣстѣ никомоу ни за едїнъ *дльгъ оу земли царѣскор* 100, како пише *§* *закон'нїкоу*¹⁷⁰ *светыхъ втыць*, *оу градсцихъ гранахъ* 100 {С-}, кои се сѣжнѣ дръжи *оу дворѣ църковномъ* 108 {С-}, кто што нагѣ *оу царѣвѣ земли* 111 {С-}, а што нагѣ *оу тѣгїи земли*¹⁷¹ на воїсцѣ 111 {С-}, колико и *§* *тоугїи земли*; ере ꙗ коупилъ *§* *тоугїи земли* 121, аште се *вѣрѣте оу чїемъ хрїсовѣн*¹⁷² слово льжно прѣписано 126, што кетъ царъ записалъ *оу законнїцѣ*¹⁷³ 128, *хѣсара* и тата да нѣстѣ ни *§* *чїемъ прѣдѣлѣ*¹⁷⁴ 134, *оу коїмъ* се *селѣ* нагѣ татъ или гѣсаръ 134, или кто любо *чловѣкъ оу земли*¹⁷⁵ *царевѣ* 139 {С-}, кои соудіа кетъ *о*¹⁷⁶ *дворѣ царевор* 140 {С-}, и да кетъ *всака порота оу*

¹⁶⁵ Ова просторна синтагма смјешта се у категорију локативне јуксталокализације. С. Павловић, *Дештерминативни падежи*, 43.

¹⁶⁶ У Струшком: *законѣ* 2.

¹⁶⁷ У Бистричком: *пѣ* *вмїесто* по 16.

¹⁶⁸ У Струшком: *манастирѣхъ* 13.

¹⁶⁹ У Струшком: *селоу* 25.

¹⁷⁰ У Бистричком: *законор* 99.

¹⁷¹ У Бистричком: *землїе* 113.

¹⁷² У Струшком: *хрїсоволѣ* 83.

¹⁷³ У Струшком: *законнїци* 85.

¹⁷⁴ У Струшком: *прѣдѣлѣ* 89.

¹⁷⁵ У Бистричком: *землїе* 143.

¹⁷⁶ У Бистричком правилно написано: *оу* 171.

цркви¹⁷⁷ 141, и § поротѣ камо се векии кльнѣ 141, и да нѣсть оу поротѣ родима ни пизматара 142, развѣ ако се слоучи велика властелина стгоноше оу жѣпѣ 145, што се §чини оу том'зи брѣдѣ оу поустоши 148, ако ихъ не припоусти владальць ... да вблѣгѣ § селѣ кѣпци 149, како кестъ оу закон'ницѣ 149, аште соу сьврѣшили као пише оу сѣдѣнѣ книзѣ 152, златара оу жѣпах по земли цареве нигдѣ да нѣсть. развѣ оу трѣговехѣ 158 {С-}, и оу градовѣхѣ царевѣхѣ да стоє златаріє 159 {С-}, ако се вбрѣте златарѣ § градѣ ковѣ динаре танино 160 {С-}, ако се вбрѣте оу селѣ 161 {С-}, кои властелѣ стоє оу кѣкы¹⁷⁸ цареве всегда 167, оу комѣ селѣ¹⁷⁹ прѣлеже, потомъ ни єдинѣ стан'никъ да не прѣлежи оу том'зи селѣ 172 {С-}, како дворе оу полате царевѣ Б54 {А-, С-}, да пишѣ соудіє книге ... властеломѣ оу чики боудѣ дрѣжавѣ внизи прѣслоушници Б174 {А-, С-}, що имѣ се пише оу книзѣ¹⁸⁰ цареве Б183 {А-, С-}.

1.1. С приједлогом вѣ, а у истом значењу, биљежимо: вѣ земли цареве 128.

1.2. Избором приједлога у с локаѣивом сугерише се да се акција узимаѣи реализује у цјелини у границама датог мјеста: да га оузимаю оу вратѣхѣ црковнихѣ 138.

1.3. Умјесто ове приједлошко-падежне везе у примјеру: и кто се вбрѣте єретикъ живе оу хрїстїанѣхѣ 10, очекивали бисмо међу + инструментал. У Струшком ѣреѣису на овом мјесту налази се приједлог вѣ.

1.4. Уз глагол ѣасѣи стоји ова приједлошко-падежна конструкција, а не очекивани акузатив: где падне § коемѣ селѣ ... да не падне § том'зи селѣ 124.

2. У + локаѣив за вријеме биљежимо у два примјера: и да мѣ дава оу годиштѣ¹⁸¹ пер'перѣ царевѣ 71, оу недели да рабѣтают два дѣни прѣнарѣ 71.

Периоди у оквиру којих се детерминисана радња понавља представљени су називима недетерминисаних временских јединица: ѣодина и недѣља (= седмица).

3. У примјеру: или ако се оухвате оу гоуце, или оу краги 137 веза локаѣива с приједлогом у може се схватити као временска, али је, свакако, и одредба околности у којима се врши глаголска радња: [← док краду].

4. Овом конструкцијом одређује се и узрок радње: оу том'зи моужѣ да нѣсть крив 69 [← да не буде крив због тога].

5. Начин вршења радње имамо у примјеру: кто соутѣ штдѣл'ни шт шногозы оу своихѣ коукѣхѣ 55 {С-} [← тако што живе у својим кућама].

6. Карактеристична појединост, као тип квалификације детермината, формализује се и падежном конструкцијом у + локаѣив: и попѣ § ризахѣ да их закльнѣ 141.

7. У функцији даљег објекта јавља се локаѣив с приједлогом у: оу тоизѣ книзѣ и оу томѣзи милостникоу ништа да нѣсть 66 {С-}, оузданїа да нѣсть никому, ни оу чесомѣ¹⁸² 101, ако ли ихъ кто прѣчює § чемѣ 119, а да мѣ се не вѣроує ни оу чимѣ што говори 151.

¹⁷⁷ У Струшком: цркви 93.

¹⁷⁸ У Бистричком: коукѣ 173.

¹⁷⁹ У Бистричком: селѣ 182.

¹⁸⁰ Треба да стоји книзе.

¹⁸¹ У Струшком: годишти 26.

¹⁸² У Струшком: ништо никак'ва 60.

5.1.2. У негативним исказима, у којима у *Аѿонском рукоиису* биљежимо генитив, *Сѿрушки* има акузатив у два примјера: а кто не има виноградъ С26, развѣ забѣлъ законитїих и ливадоу да не пасе никто С31.

5.1.3. Примјер: а силе да м8 нѣсть ѡтпирати (= а не смије се присилити да одговара) 65, у *Сѿрушском рукоиису* гласи: на силе да м8 нѣсть ѡтпирати С18.

5.1.4. У потврдним егзистенцијалним реченицама са да ксть јављају се и номинатив и генитив: а вин8 да ксть работникъ на томзи мѣстѣ 165 {С-}, ако ли се вскзбета два себра. да ксть мѣхоскоубина .ѡ. перперь 97.

У *Аѿонском рукоиису* стоји и: иновѣрцемь и трьговцемь, поротци половина хрїстїань, а половина нихъ дружина 143.

У *Бисѿричком* и *Сѿрушском* на паралелним мјестима стоје генитиви: да ксть мѣхоскоубине Б96, ... поротци половина срѣблъ, а половина нихъ дружинѣ С95.

5.1.5. Партитивни генитиви су фреквентни у тексту, а *Сѿрушки рукоиис* одступа само у једном примјеру: да моу косе сѣна ... и виноградъ С26.

5.1.6. Уз глагол који значи одвајање у *Аѿонском рукоиису* затичемо аблативну конструкцију: од + ѡениив, (и кто се вѣрѣте оу единой кѣкы ... или ѡтѣць ѡт сыновъ. или инь кто, ѡтдѣленъ хлѣбом и имениемь 72), а у *Сѿрушском* социјатив (... или ѡтѣць сыновы. или инь кто ѡтдѣленъ... С28).

5.1.7. У *Аѿонском рукоиису* налазимо примјер: и тизи доуховници да соу. иже соу примили благословенїе на доуховьчство взати и рѣшити ѡт своихъ нмь архїерен 11.

На паралелном мјесту у *Сѿрушском рукоиису* стоји примјер који има пасивну форму: и тизи доуховници кон соу благословени ѡт светителѣ н(..) С7 [← које су светитељи благословили].

5.2. Када је у питању датив, биљежимо само два одступања од стања у *Аѿонском рукоиису*.

5.2.1. Назив за простор на коме се протеже судска јурисдикција, односно коме се намјењује глаголска акција у *Аѿонском* се исказује дативом: соудїе коу ксть царь положилъ земли соудити 139, а у *Сѿрушском рукоиису* везом ѿо + локатив: соудїе коу царьство ми положи по земляхъ соудити 90.

5.2.2. У *Аѿонском рукоиису* налазимо номинаив с приједлогом ѿрошїиву: а среднїимъ людемь противъ ихъ дружина ... да соу порот'ци 142, а у *Сѿрушском* дашїив: да соу велимъ властеломъ вѣли властале (sic) прот'ци (sic) а среднїимъ людемь противоу ихъ дружини.

Како констатује И. Грицкат-Радуловић, овдје се „[подразумева ... додатак: људи] 13^v = „према њима”, тј. њима равни — уколико датив није грешком написан уместо номинатива”.¹⁸³

5.3. Када је ријеч о акузативу, сва забиљежена одступања односе се на *Бисѿрички рукоиис*.

5.3.1. Глагол ѿоуздати се допуњава се везом за + акузатив: кто ли се поззда за што да плати самосѣмо 101.

У *Бисѿричком ѿреиису*, међутим, изостаје приједлог, тј. стоји акузатив без приједлога.

¹⁸³ И. Грицкат-Радуловић, *Сѿрушки ѿреиис*, 151.

5.3.2. Када стоји у служби глаголске одредбе означавајући циљ кретања, именица *суд* добија облик *акузатива* с приједлогом *на*: *ты часъ да прѣиде на судѣ* 67.

У *Бистричком ѡрейису* на паралелном мјесту налази се *локатив* с истим приједлогом (ако није ријеч о акузативу множине): *ты часъ да прѣиде на судѣ* 88.

5.3.3. Умјесто приједлошко-падежне везе *на* + *акузатив*, коју биљежимо у следећем примјеру из *Аѡнског ѡрейиса*: *и ако воуде попу на този дошьль* 25 {С-}, у *Бистричком ѡрейису* налазимо *локатив* с истим приједлогом: *на томзи* 21.

У *Аѡнском ѡрейису* преовладава значење околности [← у таквим околностима], а у *Бистричком* мјесно значење.

5.4. Код инструментала биљежимо само један примјер различите употребе падежне конструкције.

5.4.1. У *Аѡнском ѡрейису* биљежимо: *село селом да пасе* 76, а на паралелним мјестима у *Бистричком* и *Струшком ѡрейису* стоји *инструментал* с приједлогом *с*: *селом съ селомъ* Б72, *село с' селомъ* С31.

Вјероватно је употреба инструментала без приједлога у *Аѡнском рукопису* резултат губљења полугласника, те артикулационог сливања приједлога са следећом рјечју.

5.5. И код локатива биљежимо нека мала одступања.

5.5.1. Приједлог *на* с *локативом* употребљава се за означавање мјеста у унутрашњости онога што означава појам *двор*: *и не вѡрѣте га вндѣзи на дворѣ* 67.

На паралелном мјесту у *Струшком ѡрейису* налазимо везу *у* + *локатив*: *оу дворѣ* 78.

5.5.2. Приједлошко-падежна веза *на* + *локатив* користи се у временском значењу: *ако кѣтъ на вѡедѣ да мѡ кѣтъ рокъ на вѡечери*. *ако ли кѣтъ на вѡечери*, да га дасть *оутрѣ* на *вѡѣдѣ* 67.

У *Бистричком*, међутим, употријебљена је веза *на* + *акузатив*: *ако кѣтъ на вѡѣдѣ...* 88; а у *Струшком ѡрейису* биљежимо: *ако кѣтъ на вѡедоу ... да кѣтъ на вѡѣдоу* да га дасть 48.

5.5.3. Наслови у *Струшком ѡрейису* углавном изостају, а у *Аѡнском* и *Бистричком ѡрейису* у овој позицији најчешће стоји приједлошко-падежна конструкција *о* + *локатив*, али срећемо и синтагму *за* + *акузатив*.

Београд

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Т. Батистић, *Локатив* — Татјана Батистић, *Локатив у савременом српскохрватском књижевном језику*, Институт за српскохрватски језик, Библиотека Лужнословенског филолога, Нова серија, књ. 3, Београд 1972.

Д. Гортан-Премк, *Акузативне синтагме* — Даринка Гортан-Премк, *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Институт за српскохрватски језик, Библиотека Лужнословенског филолога, Нова серија, књ. 2, Београд 1971.

И. Грицкат-Радуловић, *Аѡнски ѡрейис* — Ирена Грицкат-Радуловић, *Језик Аѡнског ѡрейиса*, Законик цара Стефана Душана, I, Струшки и Аѡнски рукопис, САНУ, Београд 1975.

И. Грицкат-Радуловић, *Струшки џрејис* — Ирена Грицкат-Радуловић, *Језик Струшког џрејиса*, Законик цара Стефана Душана, I, Струшки и Атонски рукопис, САНУ, Београд 1975.

М. Ивић, *Месни џадежи* — Милка Ивић, *Једно џоглавље из џрамаџике нашег модерног језика — систем месних џадежа*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. II, Нови Сад 1957, 145—158.

М. Ивић, *Инструментал* — Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој. (Синтаксичко-семантичка студија)*, Посебна издања Српске академије наука, књ. ССХХVII, Институт за српски језик, књ. 2, Београд 1954.

С. Павловић, *Детерминативни џадежи* — Слободан Павловић, *Системи детерминативних џадежа у говору северозајадне Боке*. (Магистарски рад, одбрањен на Одсеку за српски језик Филозофског факултета у Новом Саду).

М. Стевановић, *Српскохрватски језик* — Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. (Грамаџички системи и књижевнојезичка норма)*. Синтакса, Научна књига, Београд 1974.

К. Фелешко, *Српскохрватски џениџив* — Казимјеж Фелешко, *Значења и синтакса српскохрватског џениџива*, Вукова задужбина — Матица српска — Орфелин, Београд — Нови Сад — Београд 1995.

ОСТАЛА ЛИТЕРАТУРА

Јасмина Грковић-Мејдор, *Језик Псалџира из шџамџарије Црнојевића*, Одбор за обилежаване 500 година прве штампане ћирилске књиге на словенском југу: Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица 1993.

Душанов законик, приредила Биљана Марковић, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 8, Просвета: Српска књижевна задруга, Београд 1986.

Милка Ивић, *О џредлоу по у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог, књ. XIX, Београд 1951—52, 173—212.

Милка Ивић, *Из џроблематичке џадежних временских конструџија*, Јужнословенски филолог, књ. XXI, Београд 1955—56, 165—214.

Драгољуб Петровић, *О говору Змијања. IV дио. Синтакса*, Зборник за филологију и лингвистику, књ. XV/2, Нови Сад 1972.

Мато Пижурица, *Уџошреба џадежа у говору Роваца*, Прилози проучавању језика, књ. III, Нови Сад, 141—176.